

Büyük Tartışma

Sunuş

Sosyalist planlama akar dosyamızda bu sayıda İngiliz araştırmacı Helen Yaffe'nin "Büyük Tartışma" başlıklı metninin Türkçe çevirisini sunuyoruz.¹ Yaffe, Küba ve Latin Amerika ekonomileri üzerine çalışmalarıyla tanınan bir sosyalist akademisyen. Burada yayınladığımız metin ise yazarın 2009 tarihli *Che Guevara: Devrimin İktisadı* başlıklı kitabının üçüncü bölümü (*Che Guevara: The Economics of Revolution*, Londra: Palgrave Macmillan). Bu kitapta Yaffe, hem konu hakkındaki literatüre hem de birinci elden tanıklıklara başvurarak, Che'nin iktisadi düşüncesini ayrıntılı olarak inceliyor.

Ernesto "Che" Guevara kuşkusuz ki Marksistlerin yakından tanıdığı ve örnek almaya çalıştığı büyük bir devrimci önder. Fakat Che'nin savaşçı kimliğine kıyasla teorik düşünce ve katkıları nispeten çok daha az biliniyor. *Devrimci Marksizm* dergisi olarak, bu eksikliği gidermek üzere, önceki sayılarımızdan birinde Sungur Savran yoldaşımızın Che'nin Marksizm içindeki yerini genel itibarıyla değerlendiren bir yazısına yer vermiştik.² Şimdi yayınladığımız yazı ise, bir bakıma Savran'ın makalesini tamamlayacak şekilde, spesifik bir alana, sosyalist planlama konusuna odaklanıyor. Helen Yaffe, 1960'ların ilk yarısında Küba'da sosyalist inşa süreci bağlamında cereyan eden "Büyük Tartışma"yı Che Guevara'yı merkeze alarak tanıtıyor. Fakat bu tartışma aslında Che'nin düşüncesiyle, Küba'yla veya o yıllarla sınırlı değil. Nitekim sosyalist planlamanın temellerine dair benzer tartışmaların daha sonraları farklı bağlamlarda da devam ettiğini görüyoruz (örneğin 1980'lerin "piyasa sosyalizmi tartışması").

Küba örneği, az gelişmiş dünyada sosyalist devrimlerin önündeki tehlikeleri ve olanakları sergilemesi bakımından büyük önem taşıyor. Bilindiği gibi, 1959 yılının başında Fidel Castro ve Che Guevara önderliğindeki gerillalar Batista diktatörlü-

1 Helen Yaffe'nin söz konusu metnini Türkçeye Özgür Öztürk çevirmiştir.

2 Sungur Savran, "Che Guevara'nın Marksizm içindeki yeri", *Devrimci Marksizm*, sayı 5, Kış 2007-2008.

günü yıkıp başkent Havana'yı ele geçirdiklerinde, Küba birçok bakımdan tipik bir az gelişmiş ülkeydi. İşsizlik ve yoksulluk çok fazlaydı, ülkenin sanayisi çok cılızdı, tarımsal üretimi ise büyük ölçüde tek bir ürüne (şeker) dayalıydı. 1950'lerde dünyanın en büyük şeker üreticisi ve ihracatçısı olan bu küçük ada ülkesinin ihracatının yüzde 90'a yakın kısmı şeker ve ilişkili ürünlerden ibaretti, bunun da yüzde 80'i ABD'ye gitmekteydi. Öte yandan, devrim öncesi Küba sadece şeker ticaretiyle değil, turizm vb. kanallarla da ABD ekonomisinin uzantısı niteliğindedi. Başkent Havana, Amerika kıtasının eğlence, kumar, fuhuş merkezlerinden biriydi (*Baba 2* filmi izleyenler, 1958-59 yılbaşında mafyanın bu kentteki toplantısının devrimin zaferiyle kesintiye uğradığını anımsayacaktır). Kısmen bununla ilişkili olarak, diğer Latin Amerika ülkelerine kıyasla Küba'da kara yolları, haberleşme, telekomünikasyon gibi alanlarda nispeten daha ileri altyapılar bulunmaktaydı. Madencilik, petrol vb. sektörlerde de ABD tekellerine ait yatırımlar mevcuttu. Amerikan tekellerinin Küba'daki şirketlerinde kullandıkları muhasebe ve yönetim teknikleri, sosyalist planlamanın örgütlenme aşamasında Che Guevara'ya belirli ölçüde ilham vermiştir.

Küba devriminin, başlangıçta, yozlaşmış bir diktatörlüğe karşı gerçekleştirilen "burjuva demokratik" yahut "radikal demokratik" bir devrim karakteri taşıdığı, fakat iki yıl gibi kısa bir süre içinde hızla sosyalist devrime dönüştüğü biliniyor. Bu süreçte ABD ambargoları, Sovyetler Birliği'nin yardımı, tabandan gelen baskı vb. nesnel koşullar önemli rol oynadı. Fakat iktidarı alan kadro içindeki birkaç komünistten biri olan Che Guevara'nın da büyük etkisi söz konusuydu. Bilindiği üzere Che, ilk olarak, 1959'da kurulan Ulusal Tarım Reformu Enstitüsü'nün (INRA) Sanayileşme Departmanı'nın başına geçti. Bundan birkaç hafta sonra ise Küba Milli Bankası'nın başkanlığını da üstlendi (bu görevi bir yıl kadar sürdürdü). 1961 yılına gelindiğinde, INRA içinde Che başkanlığındaki Sanayileşme Departmanı giderek büyümüş ve Küba sanayisinin yüzde 70'ini yönetir hale gelmişti. Bu bölüm Sanayi Bakanlığı (MININD) adıyla ayrı bir bakanlığa dönüştürüldü ve kısa süre sonra, Che Guevara'nın yönetimi altında, Bütçe Finansman Sistemi (BFS) adı verilen bir planlama yöntemi uygulanmaya başlandı.

BFS, Che'nin Marksizme en önemli katkılarından biridir. O yıllarda Sovyetler Birliği'nde liberal "reform" rüzgârları esmeye başlamış, piyasa kategorilerine (kâr, faiz, meta mübadelesi, işletme özerkliği, maddi özendiriciler gibi) daha geniş yer veren bir planlama anlayışı hâkim olmuştu. Çeşitli yurt dışı gezilerinde o dönemin sosyalist inşa deneyimlerini yakından tanıma fırsatı bulan Che Guevara, bu tür bir yaklaşımın er veya geç kapitalizme dönüşü getireceği kanısındaydı (bu kanaatini ölümünden kısa süre önce *Sovyet Politik Ekonomi El Kitabı*'na yönelik eleştirilerinde dile getirmiştir). BFS buna bir yanıtı.

Aslında Küba devriminin başlarında, INRA döneminde, millileştirilen işletmeler sosyalist bloktan örnek alınan, "Ekonomik Muhasebe" yahut "Oto Finansman Sistemi" denilen sisteme göre yönetilmekteydi. Bu durum büyük ölçüde SSCB'nin ve Sovyet uzmanların etkileriyle oluşmuştu. Nitekim INRA bir süre sonra Carlos Rafael Rodríguez'in yönetimine teslim edilmişti. Rodríguez, Küba'nın devrim öncesindeki Sovyet yanlısı resmi komünist partisi PSP'nin (Partido Socialista Popular – Halk Sosyalist Partisi) liderlerinden biriydi ve parti gazetesinin editörüyüdü. PSP, başlarda Küba devrimine destek vermemişti. Hatta Rodríguez, kısa bir süre için

de olsa diktatör Batista'nın kabinesinde görev almıştı! Fakat daha sonra parti 26 Temmuz Hareketi'ne dâhil oldu, Rodríguez ise SSCB-Küba ilişkilerinin inşasında önemli rol oynadı. Rodríguez yönetimindeki INRA'da ve tarım, dış ticaret gibi Sovyet etkisi altındaki sektörlerde uygulanan planlama sisteminde işletme özerkliği, işletmeler arasında meta mübadelesi, kârlılık kriteri ve oto finansman söz konusuydu.

Diğer taraftan, Che Guevara yönetimi altındaki MININD'de (Sanayi Bakanlığı) ve sanayi sektörlerinde ise merkezi yönetim ve tek bütçe dâhilinde merkezi finansman uygulanıyordu. Sanayinin her bir kolu Konsolide (Birleşik) İşletmeler adı altında birleştirilmişti ve işletmeler arasındaki alışverişler meta mübadelesi niteliği taşımıyordu. MININD'in kurulduğu tarihte sekiz üretim kolunda kırk konsolide işletme bulunmaktaydı.

Böylece 1963-64 yılları itibarıyla Küba ekonomisinde aynı anda iki farklı örgütlenme biçimi ve planlama yaklaşımı geçerli oluyordu. Sovyet tarzı Oto Finansman Sistemi ile Che Guevara damgalı Bütçe Finansman Sistemi birbiriyle çeliştiğinden, bir hesaplaşma kaçınılmaz hale geldi. 1963-65 yıllarını kapsayan "Büyük Tartışma" bu iki sistem, iki ayrı mantık arasında kamuya açık şekilde cereyan etti. Okurlarımız ayrıntıları Yaffe'nin makalesinde bulacaktır. Bu tartışmada Che'nin savunduğu konum, devrimci Marksizme o zaman olduğu gibi bugün de ilham vermektedir. Che, Sovyet sosyalizm anlayışına hem teorik hem pratik bakımdan güçlü bir eleştiri yöneltmiştir.

Dergimizin önümüzdeki sayılarında da "Büyük Tartışma" ile ilgili metinlere yer vereceğiz. Ardından genel bir değerlendirme yaparak, bu tartışmadan günümüze dair dersler çıkartmaya çalışacağız. Özellikle de Che'nin tartışma bağlamında vurgu yaptığı manevi özendiriciler, sosyalizmde "gönüllü çalışma", sosyalist inşaa sürecinde değer yasasının alanının daraltılması, tüm işletmelerin bir bütünün parçaları olarak tasarlanması, sosyalist planlamada teknolojinin rolü gibi konularda günümüzde yeni açılımlar getirmek, Marksist teori ve pratiği daha ileri taşımak hem olanaklı hem de zorunludur diye düşünüyoruz.

Büyük Tartışma

Helen Yaffe

Ampulün icadından on yıllar önce, Marx ve Engels komünizmin en gelişmiş kapitalist ülkelerde ortaya çıkacağını öngörmüşlerdi. Bu toplumlar, işçi sınıfının kendisini sömürüden kurtarmak için el koyacağı muazzam bir zenginlik ve teknoloji birikimine zaten sahip olacaklardı. Gerçekte ise sosyalizmi inşa etmeye girişenler sadece az gelişmiş ülkeler oldular; bu ülkelerde büyük ölçekli yatırım sermayesi birikimi, ileri teknoloji ve baskın sanayi proletaryası bulunmamaktaydı.

Sanayileşme sürecini hızlandırma girişiminde bu konuya dair Sovyet çözümü, kapitalist araçları –rekabet, kâr güdüsü, maddi özendiriciler, kredi ve faiz (değer yasasının ifadeleri)– kullanmak olmuştur. 1959’da Yugoslavya’daki gözlemlerinin ardından, Guevara bu yaklaşım hakkında kuşkuluydu. İnsanların tutumlarını ve değerlerini değiştirme gereğini kabul etmeksizin kapitalist üretim kaldırma dayanaklarının kapitalist toplumsal ilişkileri ve bilinci yeniden üreteceğini öne sürdü. Bu konu hakkında daha fazla çalışıp deneyim kazandıkça, Küba’da Ekonomik Muhasebe yahut Oto Finansman Sistemi (AFS) olarak bilinen, SSCB’nin ekonomik yönetim sistemine karşı muhalefeti derinleşti.

Ocak 1962’de Sanayi Bakanlığı’ndaki (MININD) çalışma arkadaşlarına şunları söylemekteydi: “Bu, hiçbir şekilde, sosyalist ülkelerde oluşturulduğu şekliyle, maddi özendiricilerin yanı sıra işletmenin finansal özerkliğinin sosyalizme ilerle-

meyi engelleyecek bir formül veya ona benzer bir şey olacağı anlamına gelmez”.³ Fakat üç yıldan daha kısa süre sonra, Aralık 1964’te, SSCB’de bir fabrikada denenen bir sistemi kapitalist olarak niteledi ve bunun “bir fabrikadan tüm topluma aktarıldığı zaman, üretim anarşisi yaratacağına, bir kriz yaşanacağına ve ardından sosyalizmin geri dönmek zorunda kalacağına” dikkat çekti. SSCB’de henüz kapitalizm yoktu, ama “teori başarısızlığa uğruyor, zira Marx’ın var olduğunu unuttular” diye eklemekteydi.⁴

Bu iki açıklama arasındaki dönemde Guevara, sosyalizme geçişin politik ekonomisi üzerine bir tartışmaya katıldı. Marx’ın *Kapital*’inin ve diğer klasik Marksist metinlerin yanı sıra, gerek doğudan gerekse batıdan, hem “piyasa sosyalizmi” lehine hem de Sovyetlerin kapitalist mekanizmaları kullanmasına karşı çıkan modern literatürü de kapsayan bir çalışmaya gömüldü. Ulaştığı sonuç Sovyetlerin “melez” bir sistem yaratmış olduğuydu: devlet planı ve yasal olarak tanımlanmış üretim ilişkileri sömürüyü ve kapitalist birikimi engellediği için “serbest piyasa”nın etkinliğinden ve onun agresif kâr mücadelesinden azadeydi, ama aynı zamanda, sosyalizm ve komünizmin önkoşulu olan, işçilerde kolektif bilinci de teşvik edemiyordu. Sosyalizm sadece işçilerin maddi ihtiyaçları için üretmek zorunda değildi, aynı zamanda, toplumun ve gelişmenin merkezine kârı değil insanları koyarak, insanların olabilecek en eksiksiz gelişimini desteklemeliydi.

Guevara, bu teorik araştırmayla meşgul olurken, bir yandan da MININD içinde kendi alternatif ekonomik yönetim sistemi olan Bütçe Finansman Sistemini (BFS) kurmaktaydı.⁵ Sosyalist inşa sürecinde, az gelişmiş bir ülkede dahi bilinci ve üretimi eş anlamlı olarak yükseltmenin olanaklı ve zorunlu olduğuna dair kendi iddiasını test etmek için BFS’yi kullandı. Deneyi yürütebilmesi için gerek duyduğu kurumsal alanı ve yetkiyi Guevara’ya Fidel Castro sağladı:

Sosyalist inşanın önemli yönlerini derinlemesine ele alabilmek bakımından, devrimin ilk yıllarında Che istisnai bir fırsata sahipti... Karşısına, Marksizm–Leninizmin ilkelerini, anladığı ve gördüğü şekliyle üretimin örgütlenmesine uygulama görevi çıktı. Yıllarca bunun üzerinde çalıştı, birçok konuşma yaptı, tüm bu temalar hakkında çok şey yazdı ve gerçekten de, onun görüşüne göre sosyalizmin nasıl inşa edilmesi gerektiğine ve komünist topluma nasıl ilerleneceğine dair çok ayrıntılı ve çok derin bir teori geliştirdi.⁶

Birçok Kübalı, özellikle de ABD kartalının gölgesinde sosyalizme kendi yolunu açmaya çalışan genç bir devrim bağlamında, Guevara’nın Sovyet ortodoksisine meydan okuyuşunun cüretini kabullenmekte gönülsüzdü. Devrimci hükümetin ilk

3 Guevara, “Reuniones Bimestrales”, 20 Ocak 1962, *El Che en la Revolución Cubana: Ministerio de Industrias*, cilt VI içinde, La Habana: Ministerio de Azúcar, 1966, s. 147.

4 Guevara, “Reuniones Bimestrales”, 5 Aralık 1964, s. 569.

5 Bu bölüm BFS’nin arkasındaki teori ile ilgilidir, sonraki bölümlerde ayrıntıları verilecek olan pratik uygulamasıyla değil.

6 Fidel Castro, “Discurso Pronunciado por Fidel Castro el 8 de Octubre de 1987”, David Deutschmann ve Javier Salado (ed.), *Ernesto Che Guevara: Gran Debate: Sobre la economía en Cuba 1963–1964* içinde, La Habana: Ciencias Sociales, 2003, s. 402–3.

yeniden bölüşüm tedbirleri bir ekonomik büyüme dönemi sağladı, ama 1962–63’e gelindiğinde, derin yapısal değişimin şokları (yeni kurumlar, yeni toplumsal üretim ilişkileri, yeni ticari ilişkiler, profesyonellerin dışarı göçü ve ABD ablukasının dayatılması) ortaya çıktıkça, ulusal üretim ve işçi üretkenliği azalmaya başladı. Bu aynı zamanda, sonuçları tam olarak analiz edilmemiş politikaların aceleyle uygulanmasının da sonucuydu. Örneğin, sanayileşerek tek ürün bağımlılığından kurtulma hevesiyle şeker hasadı kötülendi, ama ihracat gelirlerindeki –ABD ablukasını ile ağırlaşan– düşüş, Küba’nın sanayi için gerekli hammadde ve yedek parçaları ithal etme kapasitesini azalttı. Kırdaki işgücü kıtlıkları, tarımsal işlerde giderek artan ölçüde gönüllü emeğe dayanmaya neden oldu. Kaçınılmaz olarak, bazı Kübalı iktisatçı ve planlamacılar, bu sorunların, Guevara’nın ekonomik yönetim modeliyle ilişkili aşırı merkezileşmeden ve bireylere ve işletmelere yönelik mali özendiricilerin eksikliğinden kaynaklandığına inanıyorlardı. Guevara’nın yenilikçi alternatifini yerine denemiş ve test edilmiş Sovyet sistemini benimseyerek bu eğilimi tersine çevirebileceklerini umuyorlardı. Bu dönemeç, sosyalist bloğa ticaret ve insan mübadelesi yoluyla giderek artan entegrasyonla aynı zamana denk geldi; Kübalı öğrenciler burslarla Doğu Avrupa’ya giderken, sosyalist ülkeler Küba’ya teknisyen ve iktisatçı gönderiyorlardı. Bu danışmanlar, idareyi ve finansı merkezi denetim altına alan BFS modelini reddederek, ademimerkeziyet (desantralizasyon) ve işletmeler için finansal özerklik içeren, SSCB’nin AFS sisteminin savunuculuğunu yaptılar.

Guevara’ya karşı çıkanlar arasında, Halk Sosyalist Partisi (PSP) üyeleri olarak Sovyet tarzı sosyalizme bağlı Kübalılar vardı. Fakat bu parti çizgileri arasında bir bölünme değildi.⁷ Guevara’nın en önde gelen rakibi, PSP lideri ve 1962’den itibaren Ulusal Tarım Reformu Enstitüsü (INRA) Başkanı Carlos Rafael Rodríguez olmakla birlikte, diğer muhalifleri 26 Temmuz Hareketi’nin (M26J) üyeleri; örneğin, 1963’ten itibaren Dış Ticaret Bakanı (MINCEX) olan Alberto Mora ve 1963’ten itibaren Küba Ulusal Bankası (NBC) Başkanı olan Marcelo Fernández Font.

AFS, INRA’da Rodríguez ve MINCEX’te Mora tarafından benimsenmişti. Bu, kendi kâr ve zararlarından sorumlu bağımsız muhasebe birimleri olarak işlev gören işletmeler için finansal ademimerkeziyet anlamına geliyordu ve INRA’nın durumunda, SSCB’deki *hozraşet* kooperatif çiftlikleri modeline benziyordu.⁸ 23 Ağustos 1963’te, hem BFS hem de AFS, daha önce uygulamaya konulmuş olmalarına rağmen, yasayla onaylandı. Artık tek bir Merkezi Planlama Kurulu (JUCEPLAN),

7 Carmelo Mesa–Lago’nun iddia ettiği üzere: “Ideological, Political and Economic Factors in the Cuban Controversy on Material Versus Moral Incentives”, *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, cilt 14:1, 1972, 49–111.

8 Robert Bernardo, Guevara’nın BFS’sini reddedenler arasında iki grup tanımlamaktadır: “*hozraşet* kavramını idari sistemi ademimerkeziyeştirmeye yönelik Libermancı yöntemleri içerecek şekilde genişletenler ve piyasa sosyalizmini içerecek şekilde genişletenler. İkinciler genellikle pazar yönelimlerini gizlemekteydiler, ama her iki taraf, ahlaki teşviklerin önceliğini sağlama konusunda görece bir kaygısızlık taşımakta birleşiyordu”. *The Theory of Moral Incentives in Cuba*, Alabama: University of Alabama Press, 1971, s. 19.

bir merkez bankası ve bir Hazine altında çalışan, birbirine rakip iki ekonomik yönetim sistemi vardı. Bu, sonradan Büyük Tartışma olarak bilinecek olan şeyin kurumsal koşullarını yarattı.

Bütün bakanlıklar JUCEPLAN tarafından tahsis edilen bir devlet bütçesi almaktaydı, ama uyguladıkları ekonomik yönetim sisteminin örgütsel yapılarını, politikalarını, devlet kurumları arasındaki mali ilişkileri, üreticiler ve tüketiciler arasındaki ilişkileri vb. etkileyen pratik sonuçları oldu.⁹ Fakat farklı sistemlerin taraftarları görüşlerine Marksist literatürde doğrulama aradıklarından, tartışma pratik olmaktan ziyade teorik bir nitelik kazandı. Kaçınılmaz olarak, her iki sistemde de teori ile uygulamanın gerçekliği arasında uyumsuzluklar mevcuttu. Teori, pratik politikalara rehberlik eden kavramsal paradigmaydı, ama gündelik deneyim de teorik yapılarla geri besleme sağlamaktaydı. İki sistemin önerilerindeki temel farklılıklar Tablo 3.1’de özetlenmiştir.

9 JUCEPLAN devletin Ekonomik Komisyonu tarafından formüle edilen ulusal kalkınma stratejisine göre çalışmaktaydı, bu komisyonda Guevara (MININD), Rodríguez (INRA) ve Osvaldo Dorticós (Küba Devlet Başkanı) yer alıyordu.

Tablo 3.1 Küba’da Bütçe Finansman Sistemi ve Oto Finansman Sisteminin yapılarındaki temel teorik ve örgütsel farklılıklar

Bütçe Finansman Sistemi	Oto Finansman Sistemi (Ekonomik Muhasebe olarak da bilinir)
<p>İşletme: İş yerleri sanayi sektörüne göre <i>Konsolide İşletmeler</i> biçiminde gruplandırılır. Finans ve idare merkezi olarak kontrol edilir.</p> <p>Para: Hesap birimi olarak, bir işletmenin performansının fiyat biçimindeki yansıması olarak işlev görür; bunu merkezi organlar analiz eder. İşletmenin kendine ait fonları [öz sermayesi] yoktur, borç alamaz yahut kredi veremez.</p> <p>Banka: Ulusal üretim planına uygun olarak, işletmelerin para çekmeleri ve mevduatları için ayrı hesaplar tutar.</p> <p>Özendiriciler: Bireysel ve kolektif maddi özendiriciler gerekli bir tavizdir, ancak ücret ve ikramiye ödeme yöntemiyle sınırlanmıştır – üretimin ana kaldıracağı değildir. Daha yüksek ücret kategorilerine terfi için zorunlu mesleki eğitim ön koşuldur. Manevi özendiriciler giderek daha önemli rol oynar ve gönüllü çalışma gibi mekanizmalar aracılığıyla sosyalist bilinci geliştirmek için özendiricidir.</p> <p>Değer yasası: Kısmen işlemektedir, zira meta toplumunun kalıntıları hâlâ mevcuttur, fakat (antitezi olan) planla ve yeni toplumsal ilişkilerle zayıflatılmaktadır. Devlet işletmeleri arasındaki mübadelelerde meta kategorileri yer almaz. İşletme performansını değerlendirmenin anahtarı kâr değil, maliyet düşürmedir.</p> <p>Fiyatlar: İthal edilen tüm hammaddelerin uluslararası piyasa fiyatlarına dayalı sabit, istikrarlı fiyatları vardır. Küba işletme ürün fiyatları kâr değil maliyet esasına göre oluşturulur ve dünya üretkenliğini yansıtan uluslararası fiyatlarla karşılaştırılmaları gerekir. Perakende fiyatlar temel ihtiyaçlara göre ayarlanır.</p>	<p>İşletme: Her iş yerinin kendi tüzel kimliği vardır. Kendi finansmanından sorumludur.</p> <p>Para: Ödeme aracı ve aynı zamanda hesap birimi olarak işlev görür; dolaylı bir denetim aracıdır, zira üretim biriminin çalışabilmesi için fonlar gereklidir. İşletmenin bankada kendi fonları vardır ve kredi alabilir.</p> <p>Banka: İşletme ile ilişkisi, özel üreticinin kapitalist bankayla olan ilişkisine benzer. İşletmeler planlarını açıklamalı ve ödeme gücünü kanıtlamalıdır; kredi alabilirler. Bununla birlikte, kararlar ulusal bir plana tabidir.</p> <p>Özendiriciler: Maddi öz–çıkar, hem kolektif hem de bireysel olarak, üretkenliği artırmanın temel kaldırıcısıdır; sosyalist bilinci yaratmanın bir ön koşulu olarak üretici güçleri geliştirir. Maddi özendiriciler, normların üzerindeki üretim için ikramiye ödenmesi yoluyla ve istisnai işçilere ödül olarak uygulanır.</p> <p>Değer yasası: Azgelişmişlik, sosyalizme geçişte değer yasasının varlığını ve <i>faydasını</i> açıklamaktadır. Planda yasa göz önünde bulundurulmalıdır. Meta ilişkileri, işletmeler arasındaki mübadelelerde varlığını sürdürür. Üretimi değerlendirmenin ve artırmanın anahtarı finansal kârlılıktır.</p> <p>Fiyatlar: Değer yasasına göre belirlenir. Tüketici fiyatı, efektif talebe kıyasla malların arzı ile belirlenmektedir.</p>

Büyük Tartışma, sosyalist blok içinde, planlı ekonomiyi “liberalize etmek” üzere sağa yönelişin bir parçası olan daha geniş bir tartışma ile eş zamanlı gerçekleşti; bu yönelişte ekonomik durgunluk ve bürokrasi sorunlarını çözmek için daha fazla kapitalist mekanizmanın dâhil edilmesi anlamına gelen “piyasa sosyalizmi” savunulmaktaydı. 1950’lerde ve 1960’ların başında bu reformist hamleye Yugoslavya, Çekoslovakya ve Polonya öncülük etti. 1962 yılında, Ukrayna’da Harkov Üniversitesi’nden bir Sovyet profesörü olan Evsei G. Liberman, *Pravda*’da etkili bir makale yayınladı – üretim etkinliğinin ana itici gücünün üretim planı değil, maddi özendiriciler aracılığıyla peşine düşülecek kâr güdüsü olmasını önermekteydi. Diğer birçokları gibi Liberman’ın önerileri de –özellikle gelişmiş kapitalist dünyadaki ekonomik büyümeyle kıyaslandığında görülen– düşük üretkenlik ve etkinliğe verilmiş bir yanıtı. Küba’daki tartışmacılar da özendiriciler ve işletmelerin mali özerkliği konusunda süregiden daha geniş tartışmadan haberdardılar. Temmuz 1964’te Guevara, çalışma arkadaşlarına, Polonya Komünist Partisi’nin 14. Kongre kararları da dâhil olmak üzere sosyalist kamptaki analizleri okuduğunu söyledi: “Polonya’da bu sorunlar için önerdikleri çözüm, değer yasasına tam özgürlük, yani kapitalizme dönüş” diye belirtmekteydi.¹⁰ Bununla birlikte, tarihsel olarak, o noktada, “piyasa sosyalizmi”nin kapitalist üretim tarzının restorasyonuna doğru bir adım olduğu o kadar açık değildi. Gerçekten de, tartışmanın temel öncüllerinden biri, komünizme geçiş için sosyalist bir toplum inşa etme ortak hedefiydi.

Büyük Tartışma’nın birkaç katılımcısı, Bakanlar Kurulu’nun üyeleri olarak, Sovyetler’in yeni liderliğe Marksist eğitim vermek üzere Küba’ya gönderdiği İspanyol–Rus politik iktisatçı Profesör Anastasio Mansilla ile birlikte *Kapital* çalışması yapmışlardı.¹¹ Mansilla, Guevara’nın daveti üzerine Eylül 1961’de MININD’de Guevara, bakan yardımcıları, danışmanları ve davetli misafirleri için haftalık *Kapital* seminerlerine başladı.¹² Perşembe seminerleri 21:00’de başlar ve çoğunlukla gece boyunca, sabah 5 veya 6’ya dek sürerdi. Mansilla, her hafta, önceden uyarıda bulunmaksızın, bir öğrenciyi materyali sunmakla görevlendirirdi. Guevara’nın vekili Orlando Borrego, ortalama kâr oranı ve sosyalizmde değer yasasının rolü hakkında bütün gece süren bir tartışmayı hatırlamaktadır; Mansilla, sabahın 4’ünde, konuyu çözüme kavuşturamayarak, ellerini kaldırıp yenilgiyi kabul etmiş ve Guevara’nın haklı olduğunu ilan etmişti.¹³ Francisco Buron Seña, MININD’den ayrıldıktan sonra da seminerlere katılmaya devam ettiğini belirtmektedir: “Çünkü Mansilla’ya karşı çıkan Che’nin analizi çok aydınlatıcı, derinlikli ve öğreticiydi”.¹⁴ Bir başka katılımcı, Ángel Arcos Bergnes, “Che’nin bazı eleştirileri üzerine Profesör Mansilla’nın

10 Guevara, “Reuniones Bimestrales”, 11 Temmuz 1964, s. 505.

11 Orlando Borrego Díaz, *Che, Recuerdos en Ráfaga*, La Habana: Ciencias Sociales, 2004, s. 138.

12 Röportajlar: Orlando Borrego Díaz, 16 Kasım 2004 ve 24 Ocak 2005; Ángel Arcos Bergnes, 8 Aralık 2004; Tirso Sáenz, 7 Ocak 2005; Enrique Oltuski, 12 Ocak 2005 ve Francisco Buron Seña, 22 Şubat 2005.

13 Borrego, *Che, Recuerdos en Ráfaga*, s. 138–40.

14 Buron, röportaj. Buron, MININD’de Denetim Departmanı başkanıydı ve Mart 1962’de İç Ticaret Bakan Yardımcısı olmak üzere buradan ayrıldı. Guevara’nın *Kapital* seminerlerine katılmaya devam etti.

şok yaşadığını” öne sürmektedir.¹⁵

Büyük Tartışma çeşitli şekillerde yorumlanmıştır: Sosyalizmde değer yasasının işleyişi üzerine bir argüman olarak;¹⁶ manevi (ahlaki) özendiricilerin kullanımı konusunda bir anlaşmazlık olarak;¹⁷ işletmelerin finansal (ademi)merkeziyet düzeyi konusunda bir tartışma olarak;¹⁸ *Cubanidad* nosyonu ile ütopyik bir vizyon çerçevesindeki Yeni İnsan arasında bir çatışma olarak;¹⁹ ve Küba önderliğinin içindeki bir güç mücadelesi olarak.²⁰ Ayrıca, Büyük Tartışma’nın tam olarak neyi içerdiği konusunda da gerçek bir anlaşma yoktur. Tartışmanın iki yabancı katılımcısından biri ve bunu “Büyük Tartışma” olarak nitelendiren ilk kişi olan Belçikalı Marksist Ernest Mandel, tartışmanın, yarım düzine kadarı Guevara tarafından yazılan yaklaşık 20 yayınlanmış makaleden oluştuğunu belirtmiştir.²¹ Makaleler MININD’in dergisi *Nuestra Industria Económica*’da; devrimci hükümetin dergisi *Cuba Socialista*’da ve MINCEX’in dergisi *Comercio Exterior*’da yayınlanmıştır.²² Fakat Guevara’nın başlıca rakibi olarak kabul edilen INRA başkanı Rodríguez, bu dönemde politik ekonomi konusunda yayın yapmamıştır. Guevara ve Rodríguez, tartışmalarını, *compañeros* [yoldaşlar] olarak hükümetin Ekonomi Komisyonu’nda ve Bakanlar Kurulu’nda kardeşçe sürdürdüler.²³ Guevara’nın bakan yardımcılarında biri, Guevara ile Rodríguez arasındaki tartışmalara tanık olmanın “boks maçı izlemek gibi” olduğunu söyler.²⁴

Polemige katkıda bulunacak teorik bilgiye çok az Kübalı sahipti. 1962 başlarında, Omar Fernández Cañizares, MININD’de Hafif Sanayiler Bakan Yardımcılığından Ulaştırma Bakanlığına (MINTRANS) terfi ettirilmiş, kendi ifadesine göre ülkenin ulaşım araçlarını Konsolide İşletmeler biçiminde örgütleyerek burada BFS’yi kurmuştu. O bile şunu kabul ediyordu: “O anda temel farklılıkları anladığımı söyleyemem. Bakanlar Kurulu’nda yapılan tartışmalar nedeniyle bir Büyük

15 Arcos, röportaj, 2004.

16 Örneğin, Bertram Silverman (ed.) *Man and Socialism in Cuba: The Great Debate*, New York: Atheneum, 1971. Değer yasası aşağıda açıklanacaktır.

17 Örneğin, Bernardo, *Theory of Moral Incentives*.

18 Örneğin, Tartışma’nın katılımcılarından Joaquín Infante.

19 Sally Gainsbury, “The ‘Great Debate’ as the Fulcrum Competing Narratives of the Cuban Revolution”, doktora tezi, Wolverhampton University, 2006. “*Cubanidad*” ırk, sınıf veya dinden bağımsız kolektif ulusal kimlik hissidir. Gainsbury’nin Büyük Tartışma’yı felsefi yorumu, birçok yazara atıf vermesi ve onların farklı yorumlarının arkasındaki siyasi motivasyonları incelemesiyle, faydalı bir tarih yazımı sağlamaktadır.

20 Örneğin, Mesa-Lago, “Ideological, Political and Economic Factors in the Cuban Controversy” ve Jorge I. Domínguez, *Cuba: Order & Revolution*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1978.

21 Ernest Mandel, “El Debate económico en Cuba durante el periodo 1963–1964”, Deutschmann ve Salado, *Gran Debate* içinde, s. 347–57.

22 Bu bölüm, Guevara’nın bu makalelerdeki analizini özetlemekte, diğer katılımcılarla olan farklılıklarını vurgulamakta, ancak Büyük Tartışma’nın kapsamlı bir açıklamasını sunmamaktadır.

23 Röportajlar: Armando Hart, 14 Mart 2006; Omar Fernández Cañizares, 2 Mart 2006, Havana ve Alfredo Menéndez, 11 Şubat 2005.

24 Sáenz, röportaj, 2005.

Tartışma'nın var olduğunu biliyordum ve iki çizgi olduğu açıklanmıştı".²⁵ Bununla birlikte, tartışma, Küba'nın idari yapılarına, bir avuç makalenin düşündüreceğinden çok daha derinlemesine nüfuz etti. BFS ile ilgili hiçbir el kitabı yazılmamış, seminerler, konferanslar veya eğitim kursları düzenlenmemişti. Guevara, MININD içinde sistemi hakkında konuşmaktaydı, fakat yönetim çevresi dışındakiler için, onun sosyalist inşaya alternatif yaklaşımını öğrenmenin başlıca yolu makalelerdi. İnsanlar bunları kendi iş yerlerinde okuyup tartışıyorlardı. 1962'de JUCEPLAN'ın enerji departmanına katılan elektrik mühendisliği mezunu Alfredo González Gutiérrez, idari pozisyonlardaki çoğu kişinin, bunun tüm içerimlerini anlayamasalar da Büyük Tartışma'yı tutkuyla takip ettiklerini belirtmiştir: "Planlamaya doğrudan dâhil olan herkes bu tartışmayı anlamaya çalışırdı. Planlama yeniydi ve herkes onu daha iyi anlamaya uğraşıyordu. Benim gibi insanlar için Che'nin yaklaşımı muazzam bir dersti. Teorik ve kültürel açıdan çok ilerideydi o".²⁶ MININD'de Denetim müdürü olan Juan Borroto, Guevara'nın MININD iç toplantılarında Sovyetleri sert bir şekilde eleştirdiğini, fakat bunu halka açık olarak yapmadığını söyler: "Neler olduğunu anlamak kolay değildi. Sovyetler bize her şeyi veriyordu ve Che onları eleştiriyordu".²⁷ Guevara ile 1959'da çalışmaya başlayan Jorge Ruiz, MININD toplantılarında [Che] Sovyet politik ekonomisine karşı çıktığında, "sessiz kaldık. Gerekli eğitimimiz olmadığı için kendi eleştirilerimizi dile getirmediğimiz" diye anımsamaktadır.²⁸ Bu durum toplantı tutanaklarından da bellidir.

MININD toplantılarında Guevara'ya sadece bir kez –Büyük Tartışma'daki önemli hasımlarından biri olan Alberto Mora tarafından– karşı çıkıldı. Mora MINCEX başkanlığı görevinden alınmıştı, bu yüzden Guevara teorik hasmını MININD'e danışman olarak katılmaya davet etti. Aralık 1964'teki iki aylık toplantıda Mora, ekonomiyi yönlendirmek için dolaylı yöntemlerin, yani kapitalist mekanizmaların, kullanılmasının toplumu sosyalist inşadan zorunlu olarak uzaklaştırdığına inanmadığını beyan etti. Guevara ise değer yasaının kapitalizme eşdeğer olduğunu öne sürerek karşı çıktı. İkisinden birinin yanlışlığının kanıtlanacağı, ama tartışmanın önemli bir polemikliği zenginleştirmeye ve derinleştirmeye katkıda bulunacağı sonucuna vardı. Şu açıklamayı yaptı: "Alberto, geliştirilmesi gereken bir proje üzerinde çalışacağını taahhüt etti, bakalım nereye varacağız, görelim."²⁹ Guevara'nın bahsettiği proje, Yönetim Konseyi sekreteri Juan Valdés Gravalosa tarafından yönetiliyordu ve örnek sosyalist işletmeyi tanımlayacak bir belgenin hazırlanmasını içeriyordu. Valdés Gravalosa'nın kendisi, Guevara'nın, karşı çıktığı sistemin savunucusu olan Mora'yı neden kendisiyle birlikte çalışmaya davet ettiğini yahut bu işbirliğinin nasıl mümkün olduğunu anlamamıştı: "Che, Alberto'nun sadece farklı görüşte olduğunu, fakat bu çalışmanın onun haklı olup olmadığını test etmeye yardımcı olabileceğini söyledi".³⁰ Bu gerçekten de, yorumcu Michael

25 Fernandez Cañizares, röportaj.

26 Alfredo González Gutiérrez, röportaj, 27 Aralık 2004.

27 Juan Borroto, röportaj, 26 Ocak 2006.

28 Jorge Ruiz Ferrer, röportaj, 5 Nisan 2006.

29 Guevara, "Reuniones Bimestrales", 5 Aralık 1964, s. 577.

30 Juan Valdés Gravalosa, röportaj, 22 Şubat 2006.

Löwy'nin belirttiği gibi, tartışmanın “haysiyet ve karşılıklı saygı ortamında ilerlediğinin” bir kanıtıdır.³¹ Guevara'nın Büyük Tartışma'daki konumunu ele alan aşağıdaki özet üç temaya ayrılmıştır: değer yasası, para, finans ve bankacılık ve bilinç ve özendiriciler. Bu özet, Büyük Tartışma'nın tam merkezinde sosyalizme geçişte değer yasasının işleyişine ilişkin anlaşmazlığın yattığını göstermektedir.³²

Değer yasası

[Büyük Tartışma'nın] tüm katılımcıları, ekonomik kurumların ve ekonomik hedeflerin nesnel ekonomik güçlerin gereklerine uyması gerektiği önermesini destekliyordu... Fakat katılımcılar, Küba'nın sosyalist gelişimini düzenleyen ekonomik yasaların doğası konusunda anlaşmazlık içindeydiler. Dolayısıyla Büyük Tartışma, Küba ekonomisinde değer yasasının işleyip işlemediğine dair bir tartışmayla başladı.

Bertram Silverman³³

Marx'ın politik ekonomi eleştirisini anlamada, değer yasasının işleyişine dair analizi merkezi önem taşır. Değer yasası, insan toplumları geçimlik üretimden küçük meta üretimine geçtiğinde ortaya çıktı. Bu, tarihsel olarak, özel mülkiyeti ve mübadele için üretimi içermekteydi ki bu da toplumsal iş bölümünün artmasını gerektiriyordu. Her toplum, toplumsal ürünün bölüşümünü düzenlemek üzere bir yöntem benimser. Değer yasası, özel mülk sahipleri arasında eşit mübadele ilkesinin geçerli olmasını sağlayan sosyal mekanizmadır. Marx, değer yasasının kendine özgü ve paradoksal bir işlevi olduğunu göstermiştir. Bir ekonomik yasa olarak kapitalizmi önceler, ama daha sonra kapitalizm altında geliştirilir, böylece işleyişi başlangıçta şeffaf olsa da sonradan karartılmıştır. Yine de kapitalizmin düzenleyici hareket yasasını sağlamakta ve en gelişmiş ifadesini bu sistemde bulmaktadır.

Kapitalist üretimin gelişmesi için, insanın emek etkinliğinin bizzat kendisi – emek gücü– meta haline gelmelidir. Metalar somut insan emeğinin ürünleridir, fakat bunların sürekli ve karmaşık mübadeleleri, harcanan insan emeğine özgül bir soyut, toplumsal karakter verir. Dolayısıyla bu soyut nitelik tarihsel bir karakteristiktir. Marx, değer yasası uyarınca, metalarda cisimleşen soyut insan emeği miktarının, onların mübadelesinin temeli olduğunu göstermiştir. Burada iki koşul, metanın mübadelede istenmesi (kullanım değerine sahip olması) ve içerdiği emek zamanının toplumsal bakımdan gerekli –yani ortalama üretim koşullarıyla tutarlı– olmasıdır.³⁴

Marx, *Kapital*'e, kapitalist üretim tarzının egemen olduğu toplumların zenginliğinin, kendisini muazzam bir meta birikimi olarak sunduğunu belirterek başlar. Meta biçimi en gelişmiş haline kapitalizmde ulaştığından, eksiksiz olarak analiz

31 Michael Löwy, *The Marxism of Che Guevara: Philosophy, Economics and Revolutionary Warfare*, Londra: Monthly Review Press, 1973, s. 35.

32 Bertram Silverman tarafından öne sürüldüğü üzere.

33 Silverman, *Man and Socialism in Cuba*, s. 11.

34 Guevara, ortalama üretkenliğin, özellikle de dış ticarete bağımlı küçük bir ülke için, uluslararası perspektiften ele alınması gerektiğini savunmuştur.

edilmesi ancak bu sistemde mümkündür. Bununla birlikte, kapitalizmde metalar artık doğrudan doğruya kendilerinde cisimleşen emek zamanına göre mübadele edilmezler, dolayısıyla fiyatları bu değeri basit, dolaysız bir şekilde ifade etmez. Bu değişiklik, farklı kapitalistler, farklı oranda emek/üretim aracı (makine, tesis, hammaddeler vb.) bileşimi kullandıkları ve verili bir sermaye yatırımından farklı miktarlarda artı değer elde ettikleri için ortaya çıkar. Fakat kapitalistler, sermayeye eşit getiri kavramı tarafından yönlendirilerek, getiri oranının ortalamanın altında kaldığı yerlere yatırım yapmayı reddederler.³⁵ Marx, değer yasasının işleyişi kâr oranının eşitlenmesini sağlamak zorunda olduğu için, tarihsel olarak daha önceki biçim olan “basit fiyatlar”ın değişim geçirdiğini göstermiştir. Fiyatlar, genel bir kâr oranı oluşturacak şekilde uyarlanır ve bu süreçte nihai piyasa fiyatını oluşturmak üzere rant, faiz, nihai talep ve rakiplerin arzı gibi diğer faktörlerden etkilenir. Ortaya çıkan sonuç değer yasasıyla çelişiyor gibi görünmektedir. Marx, kendi önüne, kapitalizmde kâr, rant ve faizin de nasıl değer yasası tarafından düzenlendiğini ve nasıl piyasa fiyatlarının da nihai olarak aynı yasa ile belirlendiğini kanıtlama görevini koymuştu. Analizi, “üretim fiyatları”nın fiili dolayım işlevinin keşfini de içermekteydi.³⁶

“Geçiş ekonomileri”nde değer yasasına ilişkin tartışma, gelişmenin emperyalist sömürü tarafından engellendiği, tam anlamıyla gelişmiş bir kapitalist üretim tarzının olmadığı bir ülkede sosyalizmi inşa etmenin olabilirliğine dair sorunun tam kalbinde yer alır. Tartışma, üretim, bölüşüm, yatırım ve toplumsal ilişkiler sorunlarıyla bütünleşiktir. Nihai bir komünist aşama kavramı, epeyce üretken bir toplum, toplumsal üretimin özel kâr üretiminden ziyade kitlelerin ihtiyaçlarına yönlenebilmesi için siyasi koşulların mevcut olduğu bir toplum gerektirir. Komünizmin özü olan “Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre” ilkesi, sosyalizmin zaten inşa edilmiş olmasını ve toplumun ürünlerinin artık piyasa mekanizmaları aracılığıyla tayinlanmasına [tahsisine] tabi olmamasını içermektedir.

Bununla birlikte, sosyalizm deneyimine girişen ülkeler, süreci tamamlamak ve komünizmin sağlayacağı maddi bolluğu yaratmak için gerekli üretici temelden yoksundur. Bu koşullar altında, toplumsal ürünün nasıl örgütleneceği ve yönlendirileceği sorunu, azgelişmişlik ve kıtlık sorunuyla içsel olarak bağlantılıdır. Komünizm, değer yasasının yeniden ortaya çıkmasını kalıcı olarak önleyecektir. Geçiş ekonomileri için sorunlar, çalışmanın ihtiyaç temelinde ödüllendirildiği noktadan ne kadar uzakta oldukları, komünist topluma doğru ilerlemek için neden ve nasıl çaba göstermeleri gerektiğidir. 1950’lerde sosyalist blokta ortaya çıkan bir yanıt, üretici güçlerin gelişimini hızlandırmak amacıyla, kendiliğinden ve merkezi olarak düzenlenmemiş mübadele süreçleri aracılığıyla değer yasasının işleyişine izin veren üretim ve bölüşüm yöntemlerini kullanmaktı. Bu acil maddi kaygı, sosyalist bir bilinç geliştirmenin ön koşulu olarak görülüyordu. Guevara, kalkınmayı teşvik etmek için değer yasasına dayanmanın, sosyalizm ve komünizmin inşasını engelle-

35 Ortalamanın üstünde kâr arayışı, teknolojik gelişmeleri tetikleyip rekabet yoluyla üretkenliği artırarak, üretici güçleri sürekli olarak devrimcileştirir.

36 Bkz. David Yaffe, “Value and Price in Marx’s *Capital*”, *Revolutionary Communist*, No. 1 (2. baskı), Londra: RCG Publications, Mayıs 1976 s. 31–49.

yerek kolektif bilinci baltalayacağı uyarısını yaptı. Sosyalist ülkeler, üretici güçleri geliştirmek için –ulusal plan, araştırma ve teknolojiye yatırım, idari mekanizmalar ve bizzat sosyalist bilincin kendisi gibi– alternatif kaldıraçlar bulmak zorundaydı.

“Sosyalizmde değer yasası” ifadesi, aşağıdakilerin varlığını belirtmek üzere çeşitli şekillerde kullanılmıştır: kolektifleştirmeden önce SSCB’de olduğu gibi küçük meta üretimi; sosyalist bir ülkenin, malların gerçek metalar olarak mübadele edildiği dış ticareti; ve ekonomik mecburiyetlerin sosyalist bir ülkeye dayattığı kısıtlamalar. Büyük Tartışma’nın tüm katılımcıları, Devrim’den sonra piyasa mekanizması aracılığıyla meta üretimi ve mübadelesinin varlığını sürdürmesi nedeniyle değer yasasının işlemeye devam ettiği konusunda hemfikir. Toplumsal ürün, toplumsal bakımdan gerekli emek zamanı temelinde bölüşülmeye devam ediyordu. Bununla birlikte, yasanın hayatta kalışını, faaliyet alanını, üretimi ne ölçüde düzenlediğini, “plan”la ne şekilde ilişkili olduğunu ve nihayet, değer yasasının kullanılması mı yoksa zayıflatılması mı gerektiğini ve eğer zayıflatılacaksa bunun nasıl olacağını açıklayan koşullar konusunda anlaşmazlık içindeydiler. Bu tartışma pratik sorunlarla bağlantılıydı; örneğin işletmelerin nasıl örgütlenmesi gerektiği, işçilere nasıl ödeme yapılması gerektiği ve üretim araçlarının işletmeler arasında meta olarak mübadele edilip edilmeyeceği gibi sorunlarla. Büyük Tartışma, 1960’ların başlarında Küba ekonomisindeki koşullar ve çelişkiler hakkında çok şey ortaya koyuyor. Fakat tartışmanın başlangıç noktası, değer yasasının tanımlanmasıydı.

Guevara, “değer”in üretim ilişkileri ile ortaya çıktığını belirtti. Değer, nesnel olarak var olur ve insan tarafından belirli bir amaçla yaratılmaz.³⁷ Değer yasasının sosyalizmde devam edeceğini kabul ediyordu, ama “yasanın en gelişmiş işleyiş biçiminin kapitalist piyasa aracılığıyla olduğunu ve üretim araçlarının toplumsallaştırılmasının ve bölüşüm sisteminin piyasaya getirdiği varyasyonların bu yasanın işleyişinin dolaysızca açıklığa kavuşturulmasını önleyen değişiklikleri beraberinde getirdiğini” eklemekteydi.³⁸ Değer yasası hangi alanlarda ve neden işlemeyi sürdürüyordu?

Guevara, devlete ait işletmeler arasında aktarılan ürünlerin, mülkiyette bir değişiklik olmadığı için meta olmadıklarında ısrar etti: “Devlet işletmeleri arasındaki ilişkilerde *meta* kategorisinin varlığını reddediyoruz. Tüm bu kurumları o tek devasa işletmenin, yani Devletin bir parçası olarak görüyoruz (pratikte ülkemizde durum henüz böyle olmasa da)”.³⁹ “Tek bir işletme kavramımızı ortaya koyarken, esas olarak Marx’ın meta tanımına dayandık: ‘Bir meta olabilmesi için, ürünün onu tüketen ikinci bir tarafın eline bir mübadele edimi yoluyla geçmesi gerekir’”.⁴⁰ Guevara fabrikalar arasındaki meta mübadelesi ilişkilerinin “piyasa sosyalizmi”

37 Guevara, “On the Concept of Value”, Silverman, *Man and Socialism in Cuba* içinde, s. 232. Değerin “insan tarafından belirli koşullar altında ve belirli bir amaçla yaratılan ve dolayısıyla insanın sosyal ilişkilerine bağlı olan bir kategori” olduğunu yazan Alberto Mora’yı azarlamaktaydı. Mora, “Law of Value”, Silverman, *Man and Socialism in Cuba* içinde, s. 224.

38 Guevara, “On the Concept of Value”, s. 234.

39 Guevara, “On the Budgetary Finance System” (bundan sonra “BFS”), Silverman, *Man and Socialism in Cuba* içinde, s. 143.

40 Guevara, “On the Concept of Value”, s. 237.

yoluyla kapitalizme geçiş tehdidi yarattığında ısrarcıydı. Bu tür mekanizmaların ikamesi olarak merkezi planlamayı ve devlet düzenlemesini vurguladı. Küba'nın tek bir büyük fabrika olarak görülmesi gerektiğini savundu. Devlet üretim birimleri arasındaki mübadelede değer yasası işlemediğinden, toplumu kapitalist restorasyona karşı korumak ve ekonomik bolluğu sağlamak için hangi sosyalist, değer–odaklı–olmayan ekonomi politikalarının izleneceğine işçiler kendileri karar vermeliydi. Guevara'nın işçilere yaptığı konuşmalar, bu zorluğa karşı ayağa kalkması için kitlelere yapılan çağrılarla doludur.

Ernest Mandel Guevara ile aynı fikirdeydi ve sanayileşmenin ilk aşamasında Küba'daki üretim araçları içerdikleri değerlere göre fiyatlandırıldıkları takdirde yabancı eşdeğerlerinden daha pahalıya mal olacaklarına dikkat çekmişti (Küba'nın düşük üretkenliği nedeniyle). AFS'ye karşı çıkan Mandel, işletmelere kârlarını maksimize etmeleri için “özgürlük” tanıma mantığının, onları üretim araçlarını denizaşırı tedarikçilerden satın almaya yönlendireceğini belirtmekteydi. Fakat ticaret üzerindeki devlet tekeli bunu yasaklıyordu; değer yasasının faaliyet alanının kısıtlandığının bir diğer kanıtıydı bu.⁴¹

Fransız Marksist Charles Bettelheim, “Proletarya diktatörlüğü altında bireyselleştirilmiş üretimin zorunlu olarak ‘meta’ ve ‘para’ kategorilerinin korunmasını gerektirdiği evrensel olarak kabul edilmektedir” diye yazdı.⁴² Küba'da bu tür kategorilerin varlığının aynı zamanda bir piyasanın ve bir miktar mübadele özgürlüğünün de varlığını gerektirdiğinden kuşku duyanlardan yakınmaktaydı. Bettelheim, ekonomik örgütlenmenin asla üretim güçlerinden daha gelişmiş veya daha yüksek olamayacağını öne sürdü. Küba'da üretimin düşük teknolojik seviyesi, değer yasasının ve kapitalist kategorilerin süregiden varlığını açıklamaktaydı ve bunlara karşı yasa çıkarma yahut üretim ilişkilerini üretici güçlerden daha ileriye doğru değiştirme girişimleri zararlı olacaktı.

Guevara'nın yanıtı şöyleydi:

Bettelheim, analitik yöntemde iki vahim hata yapıyor: (a) Üretim ilişkileri ile üretici güçlerin gelişimi arasındaki zorunlu uygunluk kavramını, ki bu evrensel geçerlilik taşır, geçiş döneminde belirli bir ülkenin somut yönleriyle üretim ilişkilerinin “mikrokozmos”una mekanik şekilde tercüme ediyor; böylece de sözde ekonomik hesaplama [AFS] dair pragmatizme çalan özürücü sonuçlar çıkarıyor. (b) Mülkiyet kavramına ilişkin olarak da aynı mekanik analizi yapıyor.⁴³

Guevara'ya göre, Bettelheim'in determinist formülü, komünizmin tamamen gelişmiş kapitalizmden organik olarak evrileceği yolundaki “ortodoks” Marksist görüşe tehlikeli şekilde yakındı. Böyle bir ortodoksluk, Marx ve Engels'in, İngiliz emperyalizminin İrlanda ve Hindistan'ı nasıl azgelişmişliğe ittiğine ilişkin göz-

41 Mandel, “Mercantile Categories in the Period of Transition”, Silverman, *Man and Socialism in Cuba* içinde, s. 82.

42 Charles Bettelheim, “On Socialist Planning and the Level of Development of the Productive Forces”, Silverman, *Man and Socialism in Cuba* içinde, s. 45.

43 Guevara, “The Meaning of Socialist Planning”, Silverman, *Man and Socialism in Cuba* içinde, s. 109.

lemelerini, Lenin'in emperyalizmin sömürgelerdeki gelişmeyi engellediği görüşüyle birlikte görmezden gelir.⁴⁴ Guevara'nın geleneği olan devrimci sosyalizm, emperyalizmi yenilgiye uğratmanın, ekonomik gelişme ve sosyalizme geçiş için ön koşul olduğunu öne sürmek üzere Lenin'in analizini sürdürür.⁴⁵ Dolayısıyla geçiş döneminde üretici güçler ile üretim ilişkileri arasında böyle mekanik ilişki olmayabilir. Mandel, "Klasik Marksist teorisyenler, kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminde, üretim tarzı, üretim ilişkileri, mübadele tarzı ve dağıtım tarzı arasında **tümleşik bir korelasyon** bulunmadığı konusunda oybirliğiyle hemfikirdir; aksine, çelişkili unsurların bir bileşimi vardır" diyerek buna katılmaktaydı.⁴⁶ "Geçiş dönemindeki temel çelişkinin, kapitalist olmayan üretim tarzı [üretim araçlarının toplumsallaştırılması] ile burjuva bölüşüm standartları [işçi, emeğine göre alır]" arasında yer aldığını" göstermek üzere, Marx'ın *Gotha Programı'nın Eleştirisi*'ne işaret etti.⁴⁷

1952'de Stalin, hem Sovyet ekonomisinde değer yasasının işlediğini hem de sosyalizmde nesnel ekonomik yasaların mevcut olduğunu iddia etmişti: "Ekonomik gelişme yasaları, doğa bilimlerinde olduğu gibi, insanın iradesinden bağımsız olarak gerçekleşen ekonomik gelişme süreçlerini yansıtan nesnel yasalardır".⁴⁸ Bu analiz, ekonomik yönetim sistemlerinde kapitalist kategorilere bağımlılığı haklı kılmak için AFS'nin Kübalı destekçileri tarafından benimsenmişti. Guevara, bu görüşe karşı koymak ve sosyalizmin inşasında kapitalist kategorilerin kullanılmasına karşı çıkmak için, SSCB'de 1921'de yürürlüğe sokulan Yeni Ekonomik Politika (NEP) hakkında Lenin'den ve Sovyet *Politik Ekonomi El Kitabı*'ndan alıntılar yaptı:

El Kitabı diyor ki: "Ticari [merkantil]⁴⁹ üretim, değer yasası ve para ancak en yüksek komünizm aşamasına ulaşıldığında ortadan kalkacaktır. Ama ticari üretimin ve dolaşımın ortadan kalkmasına elverişli koşulları meydana getirmek için, bir yandan komünist toplum inşa edilirken, değer yasasının yanı sıra parasal ve ticari ilişkileri **geliştirmek** ve kullanmak gereklidir".

Neden **geliştirmek**? Kapitalist kategorilerin bir süre için korunduğunu ve bu dönemin uzunluğunun önceden belirlenemeyeceğini anlıyoruz, fakat geçiş döneminin

44 Bkz. David Reed, *Ireland: The Key to the British Revolution*, Larkin Publications, 1984, 1. ve 2. bölümler.

45 Guevara, "Meaning of Socialist Planning", s. 100-1.

46 Mandel, "Mercantile Categories", s. 90.

47 Mandel, a.g.e., s. 92.

48 Joseph V. Stalin, *Economic Problems of Socialism in the USSR*, Peking: Foreign Languages Press, 1972, s. 3-4.

49 "Merkantil" terimi, Silverman'ın kitabında, "ticari" olarak da çevrilebilecek olan İspanyol **merkantil** sözcüğünden çevrilmiştir. Tarihsel olarak belirli bir şeyi, fiyat farklılıklarından kâr elde etmek için mal alıp satmayı, ima eden "merkantilist" terimiyle doğrudan ilişkili değildir. Büyük Tartışma'da **merkantil**, meta üretimini ve ticari ilişkileri belirtmek için kullanılır. Bu uyumsuzluk argümanın anlamında bir fark yaratır. Örneğin, Silverman'ın Guevara'nın "Bankacılık, Kredi ve Sosyalizm" makalesinin çevirisinde şöyle yazar: "Bankanın varlığı, hangi yüksek biçime bürünürlerse bürünsünler, ticari [merkantil] üretim ilişkilerine bağlıdır", *Man and Socialism in Cuba*, s. 298. Carlos Tablada'nın kitabında ise çeviri şöyledir: "Bankacılığın varlığı, ne kadar gelişmiş olurlarsa olsunlar, meta üretim ilişkilerine bağlıdır". *Che Guevara: Economics and Politics in the Transition to Socialism*, 2. baskı, New York: Pathfinder, 1990, s. 138.

özellikleri, yeni aşamaya hızla geçmek için eski bağlarından kurtulan bir toplumun özellikleridir. Bize göre *eğilim*, piyasa, para ve dolayısıyla maddi çıkarlar da dâhil olmak üzere eski kategorileri olabildiğince hızlı şekilde yok etmek – ya da daha iyisi, bunların varoluş koşullarını yok etmek olmalıdır.⁵⁰

Guevara, sosyalist bir ülkenin görevinin, değer yasasını *kullanmak* yahut kontrol altında tutmak değil, yasanın faaliyet alanını çok kesin şekilde tanımlamak ve sonra yasayı zayıflatmak için bu alanlarda gedikler açmak olduğuna inanıyordu; yasayı sınırlamaya değil, ortadan kaldırmaya çalışmak. “Bunların varoluş koşullarını yok etmek” Küba’nın üretken kapasitesini artırmak, değer yasasını ihmal edebilmek için gereken maddi bolluğu yaratmak anlamına geliyordu. Zorluk, aynı kapitalist üretim kaldırıcılarını kullanmaksızın bunu elde etmektir.

Rodríguez, yirmi yıldan fazla süre sonra Büyük Tartışma’yı hatırlarken, Guevara’nın “[sosyalizmde] değer yasasının ekonomik faaliyeti yönetemeyeceğini, sosyalizmin değer yasasını manipüle etmemiz, onu sosyalizmin faydasına kullanmamız için koşulları yarattığını söylediğini” öne sürmüştür.⁵¹ Bu ifade yanıltıcıydı zira Guevara başlangıçta değer yasasını sosyalizmde kullanmanın mümkün olduğuna inanmışsa da, analizi derinleştikçe bu görüşü reddetti. Haziran 1963’te Guevara şu soruyu soruyordu: “Bir yanda piyasada dengeye ulaşmak üzere, diğer yanda ise gerçek değerlerin sadık bir yansımalarını sağlamak üzere değer yasası bilinçli olarak nasıl kullanılabilir? Bu, sosyalist ekonominin karşısına çıkan en ciddi sorunlardan biridir”.⁵² Ekim 1963’te, Mora’nın “sosyalizmde değer yasası plan aracılığıyla işler”⁵³ iddiasına Guevara şöyle yanıt verdi: “Bundan emin değiliz... değer yasası planda giderek daha az yansıtılacaktır”.⁵⁴ Şubat 1964’te, BFS’ye ilişkin ilk genel değerlendirmesinde Guevara şu sonuca vardı:

Değer yasasını bilinçli olarak kullanma olasılığını reddediyoruz; argümanımızı, üreticiler ile tüketiciler arasındaki çelişkiyi otomatik olarak ifade eden serbest piyasanın yokluğuna dayandırıyoruz... Değer yasası ve planlama, bir çelişki ve onun çözümüyle birbirine bağlı iki terimdir. Bu nedenle merkezi planlamanın sosyalist toplumun karakteristiği, onun tanımı olduğunu söyleyebiliriz.⁵⁵

Haziran 1964’te, yalnızca “bu yasanın unsurlarını (maliyet, parasal terimlerle ifade edilen “kâr”) karşılaştırma amacıyla kullanma olasılığını” kabul etti.⁵⁶ AFS’yi savunanların, değer yasasının nasıl olup da plan aracılığıyla kullanıldığını asla açık-

50 Guevara, “BFS”, s. 142.

51 Carlos Rafael Rodríguez, “Sobre la Contribución del Che al Desarrollo de la Economía Cubana”, Deutschmann ve Salado, *Gran Debate* içinde, s. 365.

52 Guevara, “On Production Costs and the Budgetary System”, Silverman, *Man and Socialism in Cuba* içinde, s. 114.

53 Alberto Mora, “On the Operation of the Law of Value in the Cuban Economy”, Silverman, *Man and Socialism in Cuba* içinde, s. 228.

54 Guevara, “On the Concept of Value”, s. 235–6.

55 Guevara, “BFS”, s. 143.

56 Guevara, “Meaning of Socialist Planning”, s. 109.

lamadıklarından yakınmaktaydı.

Para, finans ve bankacılık

Che'nin önerileri ile Carlos'u [INRA Başkanı Rafael Rodríguez] savunanlar arasındaki fark, dolaylı ya da doğrudan finans, finansal mekanizmalar konusundaydı. Doğrudan olanlar kredi, vergiler ve fiyatlar... Oto Finansman Sistemi banka kredisine bağlıydı. Banka kredisi olmadığında işlemezdi... Temel fark, finansal merkezileşme mi yoksa ademimerkeziyet mi olduğudur. Joaquin Infante⁵⁷

Ulusallaştırmaların ardından Guevara, ABD şirketlerinin hesaplarından, bunların kendi yan kuruluşlarına fatura göndermediklerini ve ödeme yapmadıklarını gözlemledi. Bunlar, parayı üretilen şeyin değerini basitçe kaydetme rolüne indirgeyen muhasebe, yönetim ve analiz teknikleri geliştirmişlerdi: yani “hesap parası”. Guevara BFS’de bu yaklaşımı benimsedi.⁵⁸

Sistemimizde [para] sadece bir ölçüm aracı olarak, işletme performansının –merkezi yönetim organları bu performansı kontrol edebilmek için analiz ederler– bir fiyat yansıması olarak işlev görür. Ekonomik muhasebede [AFS] ise para sadece bu amaca hizmet etmez, aynı zamanda ödeme aracı görevi görür, ki bu da dolaylı bir kontrol aracıdır zira fonlar olmaksızın üretim birimi iş göremez. Bu koşullar altında, üretim biriminin bankayla ilişkileri, kapitalist sistemdeki, bankasına en ince ayrıntısına kadar planlarını açıklaması ve ödeme gücünü kanıtlaması gereken özel bir üreticinin ilişkilerine benzer... Sonuç olarak, paranın kullanılma şekli nedeniyle, bizim [BFS] işletmelerimizin kendilerine ait fonları yoktur. Para çekme ve para yatırma işlemleri için ayrı banka hesapları mevcuttur. İşletme, genel gider hesabından ve özel ücret hesabından plana uygun olarak fon çekebilir. Ama tüm mevduatlar otomatik olarak Devlet kontrolüne girer.⁵⁹

Planın üretim ve yatırımın belirleyicisi olarak işlev görmesini sağlamak için hesap parası gerekiyordu. Muhasebe, denetim ve envanter kontrolünü vurgulayan idari kontrol aygıtını güçlendirmekteydi.⁶⁰ AFS’de işletmelere tanınan finansal özerklik, onlara kendi fonlarının ve yatırımlarının yönetimi konusunda sorumluluk veriyor ve “kâr” gibi kapitalist kategorilere dayanıyordu. Sonuç olarak bu iki sistem para, finans ve bankacılık için farklı işlevlere sahiplerdi.

1963’ten itibaren NBC’nin başkanı olan Marcelo Fernández Font AFS’nin savunucusuydu. Bankayı tüm ekonomik faaliyetlerin kilit düzenleyicisi olarak tasavvur

57 Joaquín Infante, röportaj, 18 Ocak 2005. 1963’te Infante, INRA’da Finans ve Fiyatlar müdürüydü.

58 Guevara, Marx’ın, *Gotha Programı’nın Eleştirisi*’nde toplumsal bakımdan gerekli emek karşılığında alınacak emek makbuzları biçiminde emeğin bireysel ödüllendirilmesini öngörmesine rağmen, kapitalizmden komünizme geçişte para kullanımını öngörmediğine dikkat çekti. Guevara, “BFS”, s. 124–5.

59 Guevara, “BFS”, s. 132.

60 5. bölümde ayrıntılandırılmıştır.

ediyor, bankanın işletmeleri “peso ile kontrol” etmeye çalışması gerektiğini öne sürüyordu. Lenin’den şu alıntıyı yapıyordu: “**Büyük bankalar olmaksızın sosyalizm imkânsız olurdu...** Tek bir Devlet Bankası, büyüklerin en büyüğü... **sosyalist** aygıtın onda dokuz kadar büyük bir kısmını oluşturacaktır”.⁶¹ Guevara ise yanıt olarak paranın üretim ilişkilerini yansıttığına ve meta üretimine dayalı bir toplum olmadan var olamayacağına dikkat çekiyordu: “Para olmaksızın bankanın da var olamayacağını ve dolayısıyla bankanın varlığının, hangi yüksek biçimi alırlarsa alsınlar, merkantil üretim ilişkilerine bağlı olduğunu da söyleyebiliriz”.⁶² Bu türden üretim ilişkileri, üretici güçlerin ve sosyalist bilincin gelişimi değer yasasını zayıflatacak koşulları yarattıkça tedrici şekilde ortadan kalkacaktı. Fakat Guevara’ya göre bu durum Lenin’in sosyalist aygıt hakkındaki formülüne gölge düşürmüyordu: “Marcelo’nun aradığı merkezleşme, Hazine Bakanlığı tüm Devletin en yüksek ‘muhasabe ve kontrol’ aygıtı yapılarak sağlanabilir”.⁶³

Hazine bakanı Luis Alvarez Rom, Guevara’nın BFS’yi savunan bir müttefikiydi. Kaçınılmaz olarak, bu iki finansal kurumun rolü hakkındaki tartışma, birbirine karşıt ekonomik yönetim sistemleri hakkında partizan bir tartışma haline geldi. Yine de Guevara’nın görüşü, sosyalizmde kurumlara niteliksel olarak yeni işlevler verilmesine dair görüşlerle tamamen tutarlıdır.

BFS işletmeleri kendi finansmanlarını kontrol etmiyorlardı. Banka kredisi alamazlardı. Yatırım planları, analiz ve bakanlığın bütçe hesabından çıkarılan finansman için MININD’in Ekonomi Bakanlığı Yardımcılığına sunulmaktaydı. Öte yandan AFS işletmeleri, birbirlerine kredi vermeleri yasak olsa da, banka kredisi alabilmekteydi. Font, “kredi, sosyalizmin inşası sırasında ortadan kalkmayan tipik bir bankacılık işlevidir. Daha ziyade, ekonominin orantılı ve uyumlu gelişimini, planların gerçekleşmesini sağlamaya yardımcı olmak üzere esnek bir araç olarak hizmet eder” diye öne sürmekteydi.⁶⁴ Guevara bu argümana Marx’tan kapsamlı bir alıntı yaparak karşı çıktı:

Şunlar her zaman akılda tutulmalıdır: her şeyden önce, paranın –değerli metal biçiminde– kredi sisteminin doğası gereği *asla* kopamayacağı temel olarak kalmasını sürdürdüğü. İkincisi, kredi sisteminin toplumsal üretim araçlarının özel şahıslarca tekeline (sermaye ve toprak mülkiyeti biçiminde) varsaydığı; kendisinin bir yandan *kapitalist üretim tarzının için bir biçimi olduğu*, diğer yandan ise onun [kapitalist üretim tarzının] en yüksek ve nihai biçimine doğru gelişmesinde itici bir güç olduğu... Son olarak, kredi sisteminin, kapitalist üretim tarzından bağlaşıp emek üretim tarzına geçişte güçlü bir kaldıraç görevi yapacağına şüphe yoktur... [Fakat] üretim *araçlarının sermayeye dönüşmesi sona erer ermez (ki toprakta özel mülkiyetin kaldırılmasını da içerir), kredinin artık hiçbir anlamı kalmaz*.⁶⁵

61 Aktaran: Marcelo Fernández Font, “Development and Operation of Socialist Banking in Cuba”, Silverman, *Man and Socialism in Cuba* içinde, s. 280.

62 Guevara, “Banking, Credit, and Socialism” Silverman, *Man and Socialism in Cuba* içinde, s. 298.

63 Guevara, “Banking, Credit, and Socialism”, s. 300.

64 Fernández Font, “Development and Operation of Socialist Banking”, s. 283–4.

65 Marx, *Kapital*, 3. ciltten aktaran: Guevara, “Banking, Credit, and Socialism”, s. 301–3.

Font, BFS'nin savunucularının, kendi sistemlerinde banka kredisinin kullanılmadığı iddiasına itiraz etti. Ona göre, 1961'den 1963'e kadar MININD işletmeleri planlanan net gelirlerine ulaşamamış ve bu nedenle sonuç olarak açık veren devlet bütçesine ciddi bir katkıda bulunmamışlardı. Font'a göre bu, bankanın açıklara eşit kredileri otomatik olarak vermesine eşdeğerti, zira bankanın henüz alınmamış fonları sağladığı her durumda bu dolaylı bir krediydi: "Özetle, ekonominin Devlet sektörü içinde bir ekonomik kategori olarak banka kredisi yok olmaz. Sadece kılık değiştirmiştir. Fakat süreç içinde üretim ve dolaşım ile ilişkisini yitirmiş ve ekonomik kontrol olasılıkları verilen sözlerde azalmıştır".⁶⁶ Guevara bu iddiayı açıkça reddetti:

Bu, kurguyu olağan sınırların ötesine taşıyor. Banka kredisi ile kamu hazinesini karşılaştırmak, Marx'ın şu sözlerini neredeyse doğrulayan bir zihniyeti ortaya koyuyor: "Bankanın bir eliyle verirken diğeriyle daha fazlasını alması yeterli değildi; alırken bile, avans verilen son şiline kadar, ulusun ebedi kredi vericisi olarak kaldı". Bu, Devletten ayrı olarak bankanın, kanunla kendisine tanınan kurgusal kalıta rağmen *hiçbir* şeye sahip olmadığı anlamına gelmez.⁶⁷

Sosyalist devlet, bankanın ve onun gelirinin, fon sağladığı fabrikaların ve bunların ürettikleri malların sahibidir. Bu nedenle Guevara, değer yasası altında özel mülkiyetin ve meta mübadelesinin bir işlevi olan krediye burada yer olmadığı konusunda ısrar ediyordu.

Sosyalizmde krediye yer yoksa, faize hiç yoktu. Guevara, banka kredisi için devlet işletmelerinden faiz talep ettiği için NBC'ye saldırmak üzere Marx'tan alıntı yaptı: "Sermaye ilişkileri, en dışsallaştırılmış ve en fetiş benzeri biçimlerini faiz getiren sermayede alırlar".⁶⁸ Font'un "Banka kredisi... her zaman bir faiz kazanır, bankanın başlıca gelir kaynağı budur"⁶⁹ argümanını Guevara şöyle yanıtladı: "Şu an bu durum geçerliyse –ve faiz teknik olarak bir işletme maliyet faktörü değil, işçinin artı emeğinden toplum için yapılan, bir ulusal bütçe makbuzu oluşturması gereken bir kesinti olduğu için– faiz aslında bankacılık aygıtının işletme giderlerini finanse etmek için kullanılmıyor mu?"⁷⁰ Sosyalizmde bu kesinti sadece bankanın idare maliyetini karşılamak için kullanılmalıydı, kapitalizmde olduğu gibi banka için bir gelir kaynağı olarak değil.

Font, NBC'nin "yatırım kontrolünü ajans düzeyine alarak desantralize etmeyi amaçladığını... yatırımları büyük ölçekli tarımsal üretim ve sosyalist sanayileşmenin temellerini inşa etmeye yöneltebileceğimizi"⁷¹ belirttiğinde, Guevara Font'u eleştirdi:

Konunun biçimsel ve kurgusal yönleriyle, yahut aynı şey olan, hakiki üretim iliş-

66 Font, "Development and Operation of Socialist Banking", s. 293.

67 Guevara, "Banking, Credit, and Socialism", s. 312. Marx için kaynak gösterilmemiştir.

68 Marx, *Kapital*, 3. ciltten aktaran: Guevara, "Banking, Credit, and Socialism", s. 303.

69 Font, "Development and Operation of Socialist Banking", s. 278.

70 Guevara, "Banking, Credit, and Socialism", s. 304.

71 Font, "Development and Operation of Socialist Banking", s. 286.

kilerini gizleyen fetişizmle uğraşiyor. Bu işlev ancak, banka yatırımları kendi kaynaklarını kullanarak finanse ederse var olabilirdi, ki bu da sosyalist bir ekonomide saçma olurdu elbette. Bankanın yaptığı şey, ulusal bütçenin kaynaklarını yatırım planında belirlenen miktarlarda tahsis etmektir.⁷²

Guevara, BFS kapsamında bankanın yatırım kararlarına dâhil olması için hiçbir neden bulunmadığını belirtti; bu kararlar JUCEPLAN için siyasi ve ekonomik meselelerdi. Hazinesinin devlet bütçesinden sorumlu olduğu göz önüne alındığında, aynı zamanda yatırımlar üzerinde mali kontrol uygulaması gerekiyordu: “Burası, eğer etkin şekilde kullanılacaksa, artı ürünün tahakkuk etmesi gereken tek yerdir”.⁷³ Guevara, “etkin şekilde kullanım” dediğinde, özel çıkar peşinde koşan işletmelerin birikimine karşıt olarak, ulusal gelişme stratejisi ile ilişkili olmayı kastetmekteydi.

AFS’de devlet işletmeleri arasında transfer edilen mallar için finansal ödemeler söz konusuydu. Ayrıca, bir iş yeri fazla üretim araçlarını diğerine satabilirdi; bundan elde edilen gelir de mali planları karşılamak, kredileri geri ödemek, ulusal planda yer almayan “ademimerkezi” yatırımlara fon sağlamak yahut işçilere yönelik maddi teşvik planlarını finanse etmek için kullanılabilirdi. BFS kapsamında ise üretim birimleri veya Konsolide İşletmeler arasında finansal ilişkiler yoktu. Bir iş yerinden diğerine aktarılan ürünler, bir meta satışı veya alımından ziyade “ürün teslimi” olarak kaydedilmekteydi. Marx’ın meta mübadelesinin mülkiyet mübadelesini içerdiği önermesiyle tutarlı şekilde, Guevara, devlete ait üretim birimleri arasındaki mübadelede mülkiyet devri olmadığını belirtti. Sadece muhasebe amacıyla, “ürün teslimi”ne bir “fiyat” atanıyor ve Hazine’de tutulan işletme hesaplarında ilgili düzeltmeler yapıyordu. Mal teslimatlarının kontrolü, piyasa güçlerine tabi değildi, kalitenin yanı sıra miktarı ve teslimat zamanını da düzenleyen üretim sözleşmeleri yoluyla sağlanmaktaydı. Hatalar olduğunda mali yaptırımlar değil idari yaptırımlar uygulanıyordu. Fazla üretim araçları diğer işletmelere satılmazdı, ama eğer kalıcı olarak el değiştireceklerse, Yerel Sanayi Komiteleri tarafından yapılan ve Konsolide İşletme yönetimi tarafından onaylanan düzenlemelere göre yeniden dağıtılırdı.⁷⁴ Stoklar bu transferleri yansıtabilecek şekilde güncellenmekteydi.

Emek üretkenliğini artırmanın ve verimliliği yükseltmenin anahtarının üretim maliyetlerini düşürmek olduğu hususunda herkes hemfikirdi. Fakat bu AFS’de piyasa güçleri aracılığıyla ifade edilen kâr güdüsü yoluyla elde edilirken, BFS’de ise teknolojik ve örgütsel yeniliklere, manevi (ahlâki) özendiricilere ve vasıf düzeylerinin yükseltilmesine odaklanılmaktaydı.

Guevara’nın amacı “maliyetleri düşürme çabasındaki başarı ve başarısızlığı sistematik olarak ödüllendirecek yahut cezalandıracak tüm bir maliyet muhasebesi sistemi geliştirmektir ... Nasıl analiz edilirse edilsin, her şey ortak bir paydaya indirgenir: **emek üretkenliğini artırmak**. Bu, hem sosyalizmi hem de komünizmi inşa etmek için şarttır”.⁷⁵ Maliyet kontrolleri, teknolojik değişikliklere odaklanmak,

72 Guevara, “Banking, Credit, and Socialism”, s. 304.

73 Guevara, a.g.e., s. 305.

74 Ayrıntılar 6. bölümdedir.

75 Guevara, “On Production Costs and the Budgetary System”, s. 118–19.

israftan kaçınmak, elektrik ve yakıt tüketimini azaltmak, emek üretkenliğini yükseltmek ve ekipman bakımını iyileştirmek anlamına geliyordu. İdare planlama ve teknolojik gelişmeye odaklandığında, maliyet kontrolü mekanik bir işleme dönüşecekti; ekonomiyi düzenlemek ve kaynakların tüketim ile sermaye birikimi arasında ve ayrıca çeşitli üretim kolları arasında en iyi şekilde tahsisini sağlamak için matematiksel analizden yararlanılacaktı.⁷⁶

Guevara, örgütsel sorunların, deneyim eksikliğinin ve istikrarsız dış pazarlara bağımlılığın sonucu olarak planlamadaki genel kusurların çağdaş Küba’da maliyet kontrolünü engellediğini, fakat “bu durumun, bizleri, böyle bir olguyu ortaya çıkarttığı anda anlayamamamız kadar endişelendirmemesi gerektiğini” savundu.⁷⁷ Üretim maliyetini gerçek zamanlı olarak izleme yeteneği, işletme yöneticilerine daha fazla kontrol sağlayacaktı: “Ekonomik performansı sürekli olarak yükseltmeli, envanter kontrollerini sistemleştirmeli ve yukarıdaki tüm ekonomik göstergeleri ayrıntılı olarak analiz etmeliyiz”.⁷⁸ Çalışma kolektiflerini maliyetleri düşürmeye özendirerek için özendiriciler uygulanmalıydı. MININD, maliyetleri düşürmek için kolektif sosyal özendirici sistemlerini incelemek üzere birkaç fabrikada pilot projeler yürütmekteydi.⁷⁹

Font, AFS’nin savunusu olarak, maliyet kontrolü yararlı olsa da, AFS’de işletmenin “peso yoluyla” öz-kontrolünün yerini tutamayacak *a posteriori* bir kontrol olduğunu savundu: bu sistem “işletmenin maliyetleri makbuzlarla karşılama yükümlülüğüne ve bir grup olarak işletmenin işçilerinin maddi çıkarlarından faydalanmasına dayanıyor”du, arkasında da tüketiciler ve bankanın peso yoluyla mali kontrolü bulunmaktaydı.⁸⁰ Bu model, kapitalizmin piyasa rekabetini yansıtıyordu. JUCEPLAN’da Çiftçilik direktörü ve BFS’nin destekçisi Miguel Cossio, kapitalizmde olduğu gibi kâr güdüsünün ana motivasyon kaynağı olarak kullanılmasına karşı uyarıda bulundu:

Kâr, tasarruf veya artık, genişletilmiş yeniden üretimin diyalektik bir fonksiyonudur ve bu nedenle aynı anda yeniden üretimin türü tarafından –kapitalist yahut sosyalist– koşullandırılır. İlk durumda “üretim uğruna üretim”, ikinci durumda ise toplumun artan ihtiyaçlarını karşılamamanın bir *aracı* olacaktır. İlk durumda, kendi kendisinin HEDEFİ, ikinci durumda ise kolektif çıkara tabi bir ARAÇ olacaktır. Dolayısıyla, sosyalizmde bir işletme toplum üzerinde ciddi bir etkisi olmaksızın kâr *getirebilir veya getirmeyebilir*, zira işletme kâr getirirse de getirmese de toplum yararına faaliyet göstermektedir.⁸¹

BFS’yi destekleyen Cossio, kârlar cinsinden gelişmelerin ancak ulusal ölçekte, üretimde artış ve maliyetlerde düşüşle sağlanabileceği sonucuna vardı.

76 a.g.e., s. 120–1.

77 a.g.e., s. 119.

78 a.g.e., s. 118.

79 a.g.e., s. 120.

80 Font, “Development and Operation of Socialist Banking”, s. 292.

81 Miguel Cossio, “Contribution to the Debate on the Law of Value”, Silverman, *Man and Socialism in Cuba* içinde, s. 261.

Guevara'nın iddia ettiği gibi, değer yasasının işleyişi baltalanmış olsaydı: “Fiyatların değerle çakışması nasıl sağlanabilir”di?⁸² Devrimci hükümet fiyatları dondurmuş, tayin sistemi getirmiş, Sovyet bloğuna dünya pazarı fiyatlarının üzerinde yapılan ihracattan fayda sağlamış ve sosyal adalet hedeflerine öncelik vermişti; bunların tümü, kapitalizmde fiyatın belirlendiği piyasa mekanizmasını baltalamıştı. Değer yasasına serbest egemenlik tanımadan talep ve arz nasıl dengelenecekti? 40 yıl sonra geriye bakan González “Che bir çelişkiye ulaştı” diye açıklıyordu: “Piyasa yoksa fiyatları nasıl yaratırsınız? ... Che, bu temanın ne kadar karmaşık olduğunu fark etti ve kesin formülasyonlar yapmak istemedi. Önerilerde bulundu, fakat bunlar nihai şeyler değildi”.⁸³

AFS’de fiyatların değer yasasına göre belirlendiği iddialarına yanıt olarak Guevara, “Yasanın hangi anlamı?” diye sormaktaydı. Vurgulamak istediği şey, değer yasasına içkin bir kavram olan toplumsal bakımdan gerekli emek zamanının tarihsel ve küresel bir inşa olduğuydu: “Kapitalist dünyadaki rekabetin sonucu olarak sürekli teknolojik ilerleme, gerekli emek harcamalarını azaltır ve böylece ürün değerini düşürür. Kapalı bir toplum bu tür değişiklikleri bir süreliğine görmezden gelebilir, fakat ürün değerlerini karşılaştırmak için daima bu uluslararası ilişkilere dönmesi gerekir”.⁸⁴ Fiyatlar içeride belirlenebilirdi, ama uluslararası üretim standartları uygulanmadıkça, değer yasasının işleyişini yansıttıkları iddia edilemezdi. Gerçekten de Guevara böyle bir karşılaştırmmanın gerekli olduğuna inanıyordu: “Ülke içi fiyat yapısı dış pazarın fiyat yapısına bağlı kalmalıdır”.⁸⁵ Özellikle de Küba’nın dış ticarete bağımlılığı dikkate alındığında, kapalı ekonomi fiyatlandırma yapısının tehlikelerine karşı uyardı.

Guevara fiyatlandırma yapısına yönelik olarak ilkin Haziran 1963’te önerilerde bulundu.⁸⁶ Şubat 1964’te bu temaya geri dönerek aşağıdaki ilkelere dayalı fiyat endeksleri önerdi:

1. Ortalama uluslararası piyasa fiyatına dayalı sabit ve istikrarlı fiyatlarla hammadde ithalatı (artı nakliye maliyetini ve Dış Ticaret Bakanlığı’nın masraflarını karşılayacak birkaç puan).

2. Küba hammaddelerinin para cinsinden gerçek üretim maliyetleri temelinde fiyatlandırılması (planlı işçilik maliyetleri artı amortisman maliyetleri eklenerek). Bu, bir yerli işletmenin diğerine veya İç Ticaret Bakanlığı’na tedarik ettiği ürünlerin fiyatı olacaktır.⁸⁷

Bu fiyatlar, dünya piyasasındaki emtia fiyatlarını yansıtan endeksler tarafından sürekli olarak ayarlanacaktı. BFS işletmeleri, planlı maliyetler temelinde faaliyet gösterecek ve kendileri için kâr etmeyeceklerdi. Tüm kârlar İç Ticaret Bakanlığı’na gidecekti. Endeksler, Küba üretiminin ne kadar etkin olduğunu gösterecekti: “Tüm bu değişiklikler yüzünden halk hiç de zarar görmeyecekti, zira satın aldıkları meta-

82 Guevara, “On Production Costs and the Budgetary System”, s. 114.

83 González, röportaj, Şubat 2006.

84 Guevara, “BFS”, s. 144.

85 Guevara, “On Production Costs and the Budgetary System”, s. 116.

86 a.g.e., s. 116–17.

87 Guevara, “BFS”, s. 144–5.

ların fiyatları, her ürün için talep ve ihtiyaç göz önünde tutularak bağımsız olarak belirlenmektedir”.⁸⁸ Fiyatlandırma ve ticarete ilişkin kararlar, politik veya stratejik nedenlerle matematiksel optimumdan sapabilirdi [farklı olabilirdi]:

Ama önümüzde, her zaman, yaptığımız işi dünyanın geri kalanında fiilen geçerli olanla karşılaştırabileceğimiz bir ayna olurdu. Fiyatlar daima dünya piyasası seviyeleri göz önünde bulundurularak izlenecektir. Bunlar bazı yıllarda teknolojik ilerlemelere yanıt olarak dalgalanacak ve sosyalist pazar ve uluslararası işbölümü üstünlük kazandığında, şu anda kullanılanlardan daha mantıklı bir dünya sosyalist fiyat sistemine ulaşıldığında, değişecektir.⁸⁹

Guevara, Küba sosyalizminin içinden ortaya çıktığı tekelci kapitalizmin koşullarının 1920’lerde Rusya’da olandan teknik ve idari olarak daha ileri olduğunu savundu. Zorluk, kör kâr güdüsünü, değer yasasının işleyişini ortadan kaldırırken bu kurumsal etkinliklerden yararlanmakta ve bunları farklı bir çerçeveye –sosyalizme– yerleştirmektedir. Para, finans ve bankacılığın rolü üzerine tartışma, bu zorlukla nasıl başa çıkılacağını belirleme meselesinin tam merkezindeydi. Guevara’nın hükümette bakan olduğu dönemde NBC ile olan farklılıklar aşılammıştı. Bununla birlikte, bazı fikirleri MININD içinde uygulandı: hesap birimi olarak para ve işletmeler arasındaki ticari ilişkilerin ve diğer kapitalist kaldıraçların ortadan kaldırılması.

Bilinç ve özendiriciler

Komünist ahlâki değerlerin bulunmadığı bir sosyalist ekonomi beni ilgilendirmiyor. Yoksullukla savaşıyoruz ama aynı zamanda yabancılaşmayla da savaşıyoruz. Marksizmin temel amaçlarından biri, insanın psikolojik motivasyonlarından maddi çıkarı, “bireysel öz-çıkâr” unsurunu ve kârı elimine etmektir. Marx, hem ekonomik olgularla hem de bunların zihindeki yansımalarıyla ilgiliydi, buna bir “bilinç olgusu” diyordu. Komünizm, bilinç olgularını ihmal ederse, bir bölüşüm yöntemi olarak hizmet edebilir, ancak artık devrimci ahlâki değerleri ifade etmeyecektir.

Che Guevara⁹⁰

Etkinliği ve üretkenliği artırmak ve sosyalist bir bilinç geliştirmek üzere özendiricilerin kullanımı hakkındaki tartışma, sosyalizme ve komünizme geçişte değer yasası ve kapitalist kategoriler üzerine tartışmayla ayrılmaz şekilde bağlantılıydı. Guevara’nın manevi özendiricilere ve kolektif bilince yaptığı vurgu, bu bağlantıyı anlamayanlar tarafından idealist olarak karikatürize edilmiştir.⁹¹ Kapitalist hareket yasalarından uzaklaşmak için sosyalist toplum, toplumsal ürünü, emek zamanı bakımından eşit mübadele temelindeki dağıtımı gerektirmeyen bir yoldan dağıtmak

88 a.g.e., s. 145.

89 a.g.e., s. 146.

90 Guevara, Jean Daniels ile röportaj, 1964, aktaran: Tablada, *Che Guevara*, s. 77.

91 Örneğin, Mike González, *Che Guevara and the Cuban Revolution*, Londra: Bookmarks, 2004.

zorundadır. Ekonomik yaşamın birçok alanında değer yasasının yokluğu, işçilere emek güçlerinin karşılığının nasıl verileceği, üretkenliğin nasıl artırılacağı, kafa ve kol emeği arasındaki ikiliğin üstesinden nasıl gelineceği ve üretim araçlarına ve tüketim araçlarına yapılan yatırımlar arasında sağlıklı bir dengeye nasıl ulaşılabileceği zorluklarını ortaya çıkarır. Guevara'ya göre bu sorunların, amacı sosyalist toplumu inşa etmek olan işçilerin bilinçli eylemiyle çözülmesi gerekiyordu. Manevi özendiriciler, bu bilinci ve toplumsal bir görev olarak yeni bir çalışma kavramını yaratmanın aracıydı. Kübalı sosyolog Fernando Hernández Heredia, “*conciencia*, insanlar ile çevre arasındaki karşılıklı ilişkinin ifade edildiği temel yoldur: bilinçli eylem, amaçların bilinci ve örgütlü öznel faktörün egemenliği”dir diye açıklamaktadır.⁹² Guevara'ya göre bilinç, sosyalizmin kapitalizmden miras aldığı en kötü yönlerle karşı koymanın aracıydı. Kendini etkin devrimci çalışmayla yeniden üreten gerçek ve büyüyen bir güçtü: “Che, üretici güçlerde gelişmeyi güvence altına alacak olan, bilincin gücünü bulmanın ve uygulamanın gerekliliği ve aciliyeti konusunda ısrarcıydı”.⁹³

Devrimci mücadele sırasında kitle seferberliği deneyimi ve Devrimin ilk yıllarında halkın katılımı Guevara'nın devrimi, toplumsal dönüşümü ve ekonomik ilerlemeyi yönlendiren nesnel ve öznel koşullar arasındaki diyalektik ilişkiye dair görüşünü etkiledi.⁹⁴ Guevara, kitlelerin bilinçli seferberliğinin ekonomik alanda bile nesnel bir faktör haline gelebileceğine inanıyordu. Nisan 1961'de, ABD'nin eğittiği sürgünlerin Domuzlar Körfezi işgali ve Ekim 1962 Küba Füze Krizi sırasında, birçok işçi askeri savunma için seferber edilmesine rağmen, fazla mesai, gönüllü emek, yenilikler, üretim ve üretkenlik artarken, bürokrasi ve devamsızlık azaldı. Guevara şu gözlemi yaptı: “aşırı tehlike anlarında manevi özendiricileri harekete geçirmek kolaydır: Bunların etkinliğini sürekli kılmak için, değerlerin yeni kategoriler kazandığı bir bilinç geliştirmek gerekmektedir”.⁹⁵

Guevara'nın fikirleri, Marx'ın üretim tarzının insan bilinci ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisine ilişkin analizine dayanıyordu. Marx, kapitalist üretim tarzının sosyolojik veya psikolojik tezahürünü “yabancılaşma ve antagonizma” olarak tanımlıyordu. Komünizm bunun tam tersini önerir – tam gelişmiş bir toplumsal ve kolektif varlık olarak insan. Guevara, toplumsal bir varlık olarak insanın özgürleşmesinin sorunlarını vurgulayan “filozof” Marx'tan alıntı yaptı:

Özel mülkiyetin pozitif aşkınlığı, insanın kendine yabancılaşması ve dolayısıyla insan özünün insan tarafından ve insan için gerçek sahiplenilmesi olarak komünizm; bu nedenle, insanın toplumsal (yani insani) bir varlık olarak kendisine tam dönüşü olarak komünizm – **bilinçli** hale gelen ve önceki gelişimin tüm zenginliği içinde gerçekleşen bir geri dönüş. Tam gelişmiş natüralizm olarak bu komünizm

92 Fernando Martínez Heredia, *Che, el Socialismo y el Comunismo*, La Habana: Casa de Las Americas, 1989, s. 69.

93 a.g.e., s. 72.

94 Bkz. Guevara'nın *Guerrilla Warfare*, Londra: Pelican Books, 1970.

95 Guevara, “Man and Socialism in Cuba”, Silverman, *Man and Socialism in Cuba* içinde, s. 343. Bilinci ve bağlılığı yükseltmek için uygulanan pratik politikalar sonraki bölümlerde incelenmektedir.

hümanizme eşittir ve tam gelişmiş hümanizm olarak natüralizme eşittir; insan ile doğa ve insan ile insan arasındaki çatışmanın gerçek çözümüdür – varoluş ile öz, nesneleşme ile kendini doğrulama, özgürlük ile zorunluluk, birey ile tür arasındaki çekişmenin gerçek çözümüdür. Komünizm tarihin çözülmüş bilmecesidir ve çözüm olduğunun bilincindedir.⁹⁶

Guevara'ya göre, komünizmde “tam gelişmiş hümanizm”in önündeki engel, tam da kapitalist üretim tarzında emeğin metalaştırılmasıydı; bu, değer yasasının işleviydi. Bu nedenle komünizme sosyalist geçiş sırasında toplumsal ilişkiler değişmeli, emek meta olmaktan çıkmalı ve insan üretim sürecine yönelik olarak toplumsal veya kolektif bir tutum geliştirmelidir:

Kültür içinde gelişmesi için çalışmanın yeni bir koşul kazanması gerekir; insanın bir meta olarak varlığı sona erer ve toplumsal görevin yerine getirilmesi karşılığında bir kota tahsis eden bir sistem kurulur... İnsanın tam insani durumuna ancak kendisini meta olarak satma fiziksel zorunluluğunu duymadan ürettiği zaman gerçekten ulaştığı şeklindeki Marksist anlayışa dayanarak, bir yandan, çalışmaya bu yeni toplumsal görev kategorisini kazandırmak ve bunu teknolojinin gelişimine bağlamak için, ki bu daha fazla özgürlüğün koşullarını sağlayacaktır, diğer yandan da gönüllü çalışma için mümkün olan her şeyi yapıyoruz.⁹⁷

Guevara, sosyalist Küba'da üretim sürecinde kapitalist mekanizmaları kullanmanın, devlet planlamasına ve üretim araçlarının devlet mülkiyetine rağmen, kapitalist toplumsal ilişkileri ve kapitalist bilinci yeniden üretme riskini taşıdığına inanıyordu:

Kapitalizmin bize bıraktığı körelmiş silahların (ekonomik hücre olarak meta, kârlılık, kaldıraç olarak bireysel maddi çıkar vb.) yardımıyla sosyalizme ulaşma hayali peşinde koşarken çıkmaz sokağa varmak mümkündür... Bu esnada, uyarlanan ekonomik temel, bilincin gelişimini baltalamış olur.⁹⁸

AFS'nin savunucuları, ekonomik rasyonalitenin otomatik olarak toplumsal rasyonaliteye yol açacağına inanıyordu. Guevara aynı fikirde değildi. Sosyalizmin iki hedef arasında uyum yaratan bir ekonomik yönetim sistemi geliştirmesi gerektiğini savundu; üretim ve bilinç paralel olarak teşvik edilmeliydi: “Komünizmi inşa etmek için, maddi temelle aynı zamanda yeni bir insan yaratılmalıdır”.⁹⁹

Değer yasası, emek üretkenliği ve üretime yönelik özendiriciler arasındaki bağlantı veriliyken, kapitalist kategorilerin kullanımına ilişkin tartışmadaki muhaliflerin teşvikler konusunda da farklı fikirde olması şaşırtıcı değildir. Kapitalizmi önceleyen değer yasasının, zorunlu olarak kapitalist toplumsal ilişkilerin gelişmesine yol açıp açmadığı sorusu hayati önemdedir. Stalin'in ve Küba'daki Sovyet

96 Marx, “Economic and Philosophical Manuscripts”, aktaran: Guevara, “BFS”, s. 123–4. Çeviriler farklıdır; burada Silverman, *Man and Socialism in Cuba*'da yer alan çeviri alıntılanmıştır.

97 Guevara, “Man and Socialism in Cuba”, s. 346.

98 a.g.e., s. 342.

99 a.g.e., s. 343.

yanlılarının görüşüne karşı, Guevara potansiyel olarak yol açtığına inanıyordu. Bu nedenle, Marx'ın hakkında yazmış olduğu, insan ile doğa arasındaki çatışmayı çözmek için değer yasasını zayıflatmak esastır. Guevara, AFS'nin bazı savunucularının iddia ettiği gibi, değer yasasının ve insanların bu yasanın işleyişine koşullandırılma biçiminin ancak maddi zenginlik bolluğu ile baltalanabileceğine inanmıyordu; bunun yerine, gelişme süreci esnasında değer yasasını zayıflatmak için manevi özendiricilerin geliştirilmesi gerektiğine inanıyordu. Teoride, Büyük Tartışma'nın tüm katılımcıları, maddi özendiricilerin tedrici olarak yerini manevi özendiricilere bırakması gerektiği hususunda hemfikirdi. Temel farklılık bu gelişmenin hızı konusundaydı.

Guevara'nın sosyalist politik ekonomi tartışmasındaki başlıca rakibi Rodríguez, 20 yıl sonrasında geçmişe bakarak şunları söylüyor:

Özendiricileri kavrayış konusunda Che ile çok az farkımız vardı, ısrar ediyorum, çok az fark. Sürekli tartışmamız, her şeyden önce, orantılarla ilgili bir tartışmaydı... maddi özendiricileri ne ölçüde ve nasıl en aza indirebileceğiniz; bunda eğitimin rolü. Farklılıklarımız burada, yani hızlanmanın ritmi konusundaydı.¹⁰⁰

Büyük Tartışma'nın her iki tarafı, manevi özendiricilerin sosyalist bilinci yansıttığı ve ürettiği ve kıtlık ve azgelişmişlik koşullarında maddi özendiricilerin gerekli olduğu konusunda hemfikirdi. Örneğin, AFS savunucusu ve INRA'daki Fiyatlar ve Finansman direktörü Joaquín Infante Ugarte şunu belirtiyordu:

İşletme, komünizme giden yolun her noktasında, özendiricinin içerdiği değere göre uygun oranlarla manevi ve maddi özendiriciler kullanılmalıdır. Komünizme doğru ilerledikçe, manevi özendiriciler maddi özendiriciler aleyhine artmalıdır. Fakat sosyalizm ve komünizmin inşası sırasında maddi özendiriciler tamamen ortadan kalkmaz ve uygun şekilde kullanıldığında bunlar kaliteyi iyileştirmek, üretkenliği artırmak ve çıktıyı genişletmek için uyarıcıdır.¹⁰¹

Bununla birlikte, Infante makalesini Hruşçov'dan bir alıntıyla sonlandırıyor:

“Üretim kalitesi ve miktarından başlayarak, maddi özendiriciler yolunda enerji ve cesaretle ilerlemeliyiz”.¹⁰²

Guevara, üretici güçlerin azgelişmişliğinin ve Küba halkının bilincinin kapitalizm tarafından koşullandırılmış olmasının, onlara maddi özendiriciler sunmak için nesnel bir ihtiyaç bulunduğu anlamına geldiğini kabul etti. Fakat bunların birincil motivasyon aracı olarak kullanılmalarına karşı çıktı, zira kendi başlarına bir ekonomik kategori haline gelecek ve toplumsal üretim ilişkileri üzerine bireyci, rekabetçi

100 Rodríguez, “Sobre la Contribución del Che”, s. 379.

101 Joaquín Infante Ugarte, “On the Operation of the Auto-Financed Enterprise”, Silverman, *Man and Socialism in Cuba* içinde, s. 168.

102 Nikita S. Hruşçov'dan aktaran: Infante, “On the Operation of the Auto-Financed Enterprise”, s. 183.

mantığı empoze edeceklerdi: “bu tür bir aygıt *per se* bir kategori haline gelir, sonra da kendi gücünü insan ilişkileri üzerine dayatır... ‘Tüketici malları’ – bu, diğer sistemi savunanların sloganı ve büyük vicdani kalıp vericidir. Fakat bizim zihnimizde doğrudan maddi özendiriciler ve bilinç çelişkili terimlerdir”.¹⁰³ Sözlerini bu temaya dair en özlü açıklamasıyla tamamladı:

Maddi özendiriciler bilincin gelişimiyle çelişiyorsa, ancak öte yandan üretim kazançları elde etmek bakımından büyük bir güçse, bundan bilincin gelişimine öncelik vermenin üretimi frenleyeceği mi anlaşılmalıdır? Karşılaştırmalı olarak, hiç kimse ilgili hesaplamaları yapmamış olsa da, verili bir dönemde bu mümkündür. Bilincin gelişiminin, üretimin gelişimi için maddi özendiricilerden nispeten çok daha kısa sürede daha fazla şey yaptığını savunuyoruz. ***Bu durumu benimsiyoruz, zira toplumumuzun gelişiminin genellikle komünizme yol açması öngörülmektedir.*** Bu, çalışmanın acı veren bir zorunluluk olmaktan çıkıp, kabul edilebilir bir mecburiyet haline geleceğini varsayar. Böyle bir önerme öznelcilikle yüklüdür ve kazandığımız deneyimde yaptırım gerektirir. Deneyim sırasında üretici güçlerin gelişimini ciddi şekilde engellediği ortaya çıkarsa, o zaman tanıdık yollara geri dönmek için hızlı hareket etme kararı verilmelidir.¹⁰⁴

Tanıdık yol, kapitalist kategorileri kullanan AFS idi. Yukarıdaki italikleştirilmiş cümle hayati önemdedir zira hedefi açıkça belirtir ve Guevara’nın bilinç ve özendirici anlayışının hangi paradigma içinde tartışılması gerektiğini tanımlar.¹⁰⁵

Sonuç

1920’lerden bu yana sosyalist ülkelerdeki teorik tartışmalar, izlenen kalkınma stratejileri ve politikaları üzerinde doğrudan ve ciddi bir etki yaratmıştır. Sosyalist politik ekonomi alanına Küba’nın katkısını ekleyen 1963–65 Büyük Tartışması’nda da durum böyleydi. İki yabancı katılımcı bir yana bırakılırsa, Küba’daki katılımcılar, gündelik olarak, kitlelerin coşkusu ve desteğini korurken ekonomiyi örgütleyip canlandıracak idari ve teknolojik mekanizmalar arayışındaydılar. Guevara’ya göre, sosyalist geçiş dönemindeki temel zorluk değer yasasını zayıflatmaktı. Bu sinsi fakat zorba yasanın, bireylerin toplumdaki rollerine ilişkin algılarında kendini gösteren ekonomik ve psikolojik yansımaları mevcuttu. Guevara’nın değer yasasını baltalamanın önemi üzerindeki ısrarı, kapitalizmden komünizme geçişin yaratacağı kırılmanın ne kadar derin ve travmatik olacağına dair anlayışını yansıtmaktadır.

Guevara, Sovyet politik ekonomisini bu temel zorluğu görmezden gelmekle eleştiren ve sosyalist inşada öznel faktörün göz ardı edilmesine karşı uyarıda bulunan, bilincin önemine ve devrimci süreçle ideolojik ve politik özdeşleşmeye dikkat çeken ilk ve tek kişi değildi. Fakat Guevara’nın katkısı niteliksel olarak farklıydı zira Marksizmin iki muhalif okulunu birbirine bağlamaktaydı. Bir yanda Sovyet

103 Guevara, “BFS”, s. 134.

104 Guevara, “BFS”, s. 135; italikler bana aittir.

105 Mesa–Lago Guevara’dan bu paragrafı alıntılanmakta ama bu kilit cümleyi atlamaktadır. “Ideological, Political and Economic Factors in the Cuban Controversy”, s. 62.

teorisyenleri yahut Ernst Nolte'nin deyişiyile “kendi devletlerine ve hükümetlerine karşı eleştirel mesafeleri olmayan”, sosyalist ülkelerin “devlet” Marksistleri vardı; diğer yanda ise bunları eleştirenler, “eleştirel mesafenin en radikal ve bütüncül biçiminin” keyfini süren Batılı yahut “özgür” Marksistler.¹⁰⁶ Guevara'nın Sovyet sistemiyle çatışması, görünüşe göre onu Batılı eleştirmenlerin teorik kampına yerleştirmiştir. Fakat onun yaklaşımında böyle bir eleştirel mesafe yoktu, zira “özgür” Marksistlerin aksine, Guevara'nın analizi ciddi pratik sonuçlara sahipti ve Küba devletinin sosyalizmi inşa etme taahhüdünün ayrılmaz bir parçasıydı.

Marx'ın ünlü sözünde olduğu gibi, insanlar kendi tarihlerini yaparlar, ama kendi seçtikleri koşullarda değil.¹⁰⁷ Gerçekten de, Guevara teorisinin bir boşlukta formüle edildiği fikrini reddediyordu.¹⁰⁸ Polonyalı gazeteci, yazar ve Küba Devrimi'nin eleştirel destekçisi K. S. Karol'a bir defasında şunu söylediği belirtilmiştir:

Demek Küba'yı entelektüeller için bir tür seminere, insanların oturup en son edebi eserlere methiyeler düzebilecekleri bir Paris kafesine dönüştürmemizi istiyorsunuz. Ama sence bizimki gerçekte nasıl bir ülke? Küba bir devrimin tam ortasında, ABD Deniz Piyadeleri tarafından kuşatılmış halde; kendi savunmasına dikkat etmesi ve geleceğini inşa etmesi gerekiyor. Çocuklarımızı hızla ortaokuldan liseye, liseden üniversiteye geçirmeye karar vermemiz keyiften değil. Çünkü hızlı hareket etmemiz gerekiyor ve bu konuda seçeneğimiz yok... Ekonomik abluka, yıkım, sabotaj ve psikolojik savaşın anlamını çok hızlı şekilde öğrenmiş bulunuyoruz.¹⁰⁹

Bu, hem SSCB'yi eleştiren hem de Karol'un Kübalıların Sovyet bloğunun el kitaplarını kullanması konusundaki yakınmasına öfkeyle yanıt veren Guevara'nın görünürdeki çelişmesini açıklıyor. Guevara “Tavsiye edebileceğin başka bir şey var mı?” diye soruyor ve “Devrim'in ideolojik olarak tarafsız kalmasını ve herkese bir dizi toplumsal felsefe ve doktrin arasından seçim yapma konusunda tam bir özgürlük vermesini isteyen ‘liberaller’den sertçe söz ediyordu”.¹¹⁰ Sovyet sosyalizmine yönelik eleştirileri entelektüel bir egzersiz biçimini alan “özgür” Marksistlerin aksine, Guevara, değer yasasını zayıflatmaya ve gelişmenin merkezine insanı almaya çalışan alternatif bir ekonomik yönetim sistemi yaratarak analizini somutlaştırabili-

106 Nolte, Soğuk Savaş sırasında “özgür Marksizm Batı davası için ön saflarda savaştı” sonucuna varmaktadır. Ernst Nolte, “The Relationship between ‘Bourgeois’ and ‘Marxist’ Historiography”, *History and Theory*, cilt 14:1, Şubat 1975, s. 68–70.

107 Karl Marx, *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*, Moskova: Progress Publishers, 1977, s. 10.

108 Benzer şekilde, 20 Nisan 1965'te Fidel Castro şunları söyledi: “yalnızca ve bilhassa felsefi sorunlarla ilgilenen Marksist–Leninistlerden sakının, çünkü sosyalizmin çözmesi gereken birçok pratik ve ciddi sorunu vardır. Ve bunları çözmek Marksist–Leninistlerin görevidir, bunları çözmek için en büyük olasılıkları sunanın tam da devrimci iktidar olduğunu fark ettiğimizde daha da önemli hale gelen bir görevdir bu”. John D. Martz tarafından aktarılmıştır, “Doctrine and Dilemmas of Latin American ‘New Left’”, *World Politics*, cilt 22:2, Ocak 1970, s. 195.

109 Guevara, 9 Mayıs 1961, alıntı yapan K.S. Karol, *Guerrillas in Power*, çev. Arnold Pomerans, Londra: Jonathan Cape, 1971, s. 46–7. Guevara, Karol'un Küba'nın sosyalist bloğun el kitaplarını kullanmasına yönelik eleştirisine yanıt veriyordu.

110 Karol, *Guerrillas in Power*, s. 46.

lecek konumdaydı. Mevcut sosyalizmde “insanlık” eksikliğini eleştirmek başka, sosyalist bilinci fiilen geliştiren bir politika üretmek başka şeydir. Guevara yoldaşlarına şunları söylemişti: “Konuşmak kolay, eleştirmek kolay... zor olan harekete geçmek, kendini bir işe vermek, çözmek, irade ve çıkarları koordine etmek ve en iyi çözümleri bulmak. Sorun çok büyük olabilir ama bizim bir çözüm bulma kararımız daha da büyük”.¹¹¹

Guevara, Sovyet teorisyenlerinin, Marx’ın analiziyle uyumlu politikalar geliştirmek yerine, teoriyi kendi ampirik gerçekliklerine uyacak şekilde uyarladıklarından yakınıyordu.¹¹² Böyle bir uzlaşmacı pragmatizmin gerekli olmadığını kanıtlamaya çalıştı; aynı anda hem üretici güçleri geliştirebilecek hem de sosyalist bilinç yaratabilecek, böylece toplumu komünizme geçişe hazırlayabilecek sosyalist bir sistem inşa etmek mümkündü. Onun sosyalizm vizyonu, ayrıca, sosyal ve ekonomik adalete ve ulusal kurtuluşa yönelik Latin Amerikan mücadelelerinin geleneklerinden de etkilenmiştir. Kalkınma teorisyeni Ken Cole’un belirttiği gibi: “Che Guevara’da [José] Martí’nin içgörülerini ile Marx’ın teorisinin, devrimci bir pratik içinde benzersiz bütünleşmesini buluyoruz; bu devrimci pratikle insanlar kendi toplumsal potansiyellerinin farkına vararak kendilerini özgürleştirebilirler”.¹¹³

Gerçekten de Guevara, fikirlerini devrimci Küba’da uygulama deneyimiyle, kendi teorik analizini derinleştirme nadir fırsatını buldu. Sonraki bölümlerde bu heyecan verici ve dinamik süreç incelenmektedir. Bu bölümler, Guevara’nın Sanayi Bakanı olarak yaptıklarının ilk sistematik kaydını sağlayarak, onun teorisini somutlaştırmak için geliştirilen pratik politikaları ve yapıları detaylandırmakta, çözmeyi amaçladığı sorunların ana hatlarını çizmekte ve bu önlemlerin onun teorik kavramlarıyla nasıl doğrudan bağlantılı olduğunu –Küba’nın sosyalizme geçişinde değer yasaının işleyişini zayıflatmayı amaçladıklarını– göstermektedir.

111 Guevara, alıntı yapan Ángel Arcos Bergnes, *Evocando al Che*, La Habana: Ciencias Sociales, 2007, s. 18.

112 Ayrıntılar 9. bölümdedir.

113 Ken Cole, “The Cuban Revolution: Martí’s Insight, Marx’s Theory and Guevara’s Practice; Lessons for Socialist Development in the 21st Century”, konferans metni, Ocak 2004, s. 28.

Erdoğan ve AKP olgununun Marksist yorumu Farsça'da!

Erol Balkan, Neşecan Balkan ve Ahmet Öncü tarafından derlenen ve *Devrimci Marksizm*'in yazarlarından Burak Gürel, Sungur Savran, Özgür Öztürk ve Kurtar Tanyılmaz'ın da yazılarını içeren *Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP* (Yordam) başlıklı kitap Farsçaya Aidin Akhavan tarafından çevrilerek İran'da Agah Yayıncılık adında büyük bir yayınevi tarafından basılmış bulunuyor.

“Farsça Basıma Önsöz”den

“AKP'nin ve önderi Recep Tayyip Erdoğan'ın iktidar öyküsü, uluslararası alanda burjuva düşüncesi ve Türkiye'de bir tür sol düşünce açısından devasa ölçekte bir aldanma ve yanlış değerlendirme tarihidir. (...) AKP'nin aldatmacalarını ciddiye alma saflığını gösteren sadece Batı âlemi olmadı. (...) Ortadoğu'nun, otoriter rejimler altında yaşamakta olan siyaseten ılımlı bütün unsurları için Erdoğan Batı'yla ittifak ile İslami geleneğe sadakat arasında tam da uygun dozu tutturmuş bir önderdi. (...) Bu, hâkim sınıflar ve aydınlar arasında geçerliydi. (...) Arap önderlerinin ABD'nin Ortadoğu politikası karşısındaki kölece tutumundan ve İsrail karşısındaki toptan teslimiyetinden yaka silker hale gelmiş kitleler ise Erdoğan gibi bir lidere gıpta ile bakıyorlardı. (...) Orijinal İngilizce basımın başlığı olan *Neoliberal Çağda Türkiye'de İslamcı Sermayenin Yükselişi* ifadesinin açıkça ortaya koyduğu gibi, bu kitapta bir araya gelen makalelere sinen esas görüş, AKP'nin 21.yüzyılın başının neoliberal ortamında Türkiye'de hâkim sınıfların içinden bir İslamcı fraksiyonun siyasi bir enstrümanı olduğu yönündedir. Tarihi misyonunun Türkiye'de demokrasiyi kurmakla zerre kadar ilişkisi yoktur.”